

Jessica Lindfors

Allt ändras! Jag blir annorlunda

En skådespelares resa från finlandssvenska till rikssvenska

Magisteruppsats

Handledare: Sven Bjerstedt

Examinator: Erik Rynell

Maj 2010



LUNDS UNIVERSITET
Teaterhögskolan i Malmö

INNEHÅLL

Inledning	4
Finlandssvenska – rikssvenska	5
Skillnader mellan finlandssvenska och rikssvenska.....	5
Del I. Språkövergångens påverkan på mitt sceniska arbete – en tillbakablick på mina studieår 2006-2010	8
Första året	8
Startskottet.....	8
De första stapplande stegen.....	9
Lek och härmning.....	10
Halvårskrisen.....	10
Rollarbete: Mörkrets furste	12
Arbetet fortsätter	13
Andra året	14
Rollarbete: Småborgare – hårda konsonanter	14
Rollarbete: Tartuffe – versmått och stora uttryck	15
Rollarbete: Richard III – dramats stora uttryck.....	18
Rollarbete: Medeas barn – barnteater och språkövergång	19
Tredje året	22
Praktiken: Mötet med branschen.....	22
Tillbaka på skolan, rollarbete: Det allra viktigaste	23
Fjärde året	25
Utbytestermin på Teaterhögskolan i Helsingfors.....	25
Improvisation	25
Iphigeneia	26
Eget projekt: Hon som inte är jag.....	28
Sammanfattning del I	30
Del II. Språkövergångens påverkan på mitt sceniska arbete – ett försök till tematisk analys	32
Metoder för språkövergång	32
Hur jag närmade mig rikssvenskan	32
Processen för språkövergång.....	34
Metod för språkövergång vid Teaterhögskolan i Oslo (Abu Asab 2005).....	35
Sammanfattning	38

Självförtroende och språkövergång	39
Kopplingen mellan självförtroende och språklig gemenskap	40
Känslökopplingar till språket	41
Röst och kropp	43
Hur kan rösten påverkas?	43
Hur kan kroppen påverkas?	43
Att ta plats på en rikssvenska	44
Trovärdighet	46
När känner jag mig trovärdig på scen?	46
Att ingå kontrakt med publiken	47
Att göra språket till ett medvetet val	48
Varietet/dialekt = komik?	49
Sammanfattning del II	50
Avslutning	51
Vinsterna av att jobba med en språkövergång	51
Tvåspråkighet	52
Fortsatt forskning	53
Några tips för dig som ska genomgå en språkövergång	53
Källor	54

DVD-bilaga

Korta filmklipp från utvalda rollarbeten på Teaterhögskolan i Malmö 2006–2010.

- Småborgare
- Tartuffe – rikssvenska
- Tartuffe – finlandssvenska
- Richard III – Lady Anne
- Richard III – mördaren
- Medeas barn
- Det allra viktigaste
- Hon som inte är jag

Inledning

Syftet med min magisteruppsats är att undersöka vad som kan hända med en skådespelares sceniska arbete då hon jobbar på ett språk eller en varietet som inte är hennes modersmål. Bakgrunden till denna frågeställning är mitt eget arbete med rikssvenska och finlandssvenska under mina fyra år på Teaterhögskolan i Malmö. Jag har som finlandssvensk fått lära mig rikssvenska, främst för att bli flerspråkig och fritt kunna välja varietet i olika arbetssituationer i framtiden.

Min förhoppning är att den här uppsatsen ska ge kommande studerande, som brottas med samma frågeställningar som jag gjort vid arbetet med en ny varietet, en insikt i hur processen kan se ut och en vetskap om att man inte är ensam om sina upplevelser. Jag skulle ha blivit väldigt lättad om jag i min process fått ta del av någon annans arbete med en liknande språkövergång och i ett tidigt skede fått inblick i att det inte är lätt att plötsligt byta varietet.

Den främsta källan för mitt magisterarbete är mina egna dagboksanteckningar från mina studieår. Dem kommer jag att reflektera kring samt återge för hur jag tagit mig fram i olika projekt. Jag har valt att inte censurera mig i mina upplevelser utan vill försöka vara öppen och ärlig med hur jag har upplevt det. För att få ett vidare spektrum på frågeställningen har jag intervjuat personer som medvetet jobbat med liknande frågeställningar eller arbetat med metoder för språkövergång. Jag vill redan nu i det här stadiet poängtera att det här inte är en språkvetenskaplig uppsats, utan fokuset ligger på hur ett språkbyte kan påverka ett sceniskt arbete och hur jag upplevt det hela ur skådespelarsynvinkel.

Arbetet är indelat i två huvudsakliga delar. Den första delen består av en kronologisk tillbakablick på mina studier, med inzoomning på enskilda rollarbeten. I den andra delen har jag försökt tematisera och konkretisera de faktorer jag anser påverkat mitt arbete med rikssvenskan, samt låtit mina intervjupersoner kommentera de olika skeendena. Men innan jag går in på dessa delar anser jag det viktigt att i ett inledande avsnitt reda ut begrepp och uttryck som jag kommer använda mig av i detta arbete.

Jag vill tacka alla som varit mig behjälpliga under mitt magisterarbete: Margareta ”Teta” Unné-Göransson, Harriet Sevelius, David Sigfridsson och Dagfinn Tutturen som ställde upp på intervjuer och delade med sig av sina oersättliga erfarenheter, Helena Palmén för språkråd, Urban Löfgren för layout samt alla på Teaterhögskolan i Malmö för stöd och uppmuntran under alla mina fyra år. Ett extra varmt tack till Teta som varit min röstlärare under mina år och en stöttepelare i arbetet med rikssvenskan. Tack för allt!

Men framför allt vill jag tacka min handledare Sven Bjerstedt som med sitt enorma engagemang och sina skarpa kommentarer varit ett otroligt stöd i min skrivprocess. Du har varit helt fantastisk! Tack!

Jessica Lindfors, Malmö 10/5 2010

Finlandssvenska - rikssvenska

Innan jag går in på mina studier och rollarbeten är det av stor vikt att du som läsare och jag har samma definitioner på begrepp jag valt att använda i just det här arbetet, för att undvika missförstånd. Jag har här nedan listat begrepp och de definitioner som jag använder mig av av mitt arbete.

- *Finlandssvenska*

”Den variant av svenska som används i Finland. Termen avser främst det icke-dialektala språket. Svenskan är vid sidan av finskan officiellt språk i Finland och talas som modersmål av ca 300 000 personer, 6 % av totalbefolkningen.” (NE, band 6, s. 292)

”Under den tiden då Finland utgjorde en del av det svenska väldet var svenska landets språk inom kultur och administration. När landet erövrades av Ryssland inleddes en kamp för det finska språkets rättigheter, som innebar krav på förbättring av finskans ställning på bekostnad av svenskans. Finska språket blev en symbol för det den finska nation man ville bygga. ...

Under 1800-talets senare hälft uppstod skarpa motsättningar mellan finsk- och svensketsivrare. Finskan blev fullt likställd med svenskan i Finland först 1902; finska och svenska är sedan 1919 Finlands officiella språk.” (NE, band 6, s. 297)

- *Rikssvenska/standardspråk*

”Nationalspråk i Sverige och modersmål för flertalet svenska medborgare” (NE, band 17, s. 472)

”Den form av ett språk som i motsats till dialekter och andra varianter är allmänt accepterad och stilistiskt neutral.” (NE, band 17, s. 196)

- *Språkvarietet*

”Olika språkliga varianter av ett och samma språk kallas inom språkvetenskapen för varieteter. Exempel på varieteter är olika dialekter och sociolekter.” (*Språkriktighetsboken*, 2005, s.10)

- *Dialekt*

”En geografiskt förankrad varietet som talas inom ett visst område” (*Språkets lustgård och djungel*, 1998, s. 151)

Skillnader mellan rikssvenska och finlandssvenska

Som jag redan inledningsvis poängterade är detta inte en språkvetenskaplig uppsats. Jag har således valt att nu endast kortfattat redogöra för *några* av de specifika skillnaderna mellan rikssvenska och finlandssvenska, för att ge dig som läsare några riktlinjer för hur de två varieteterna skiljer sig från varandra. Informationen nedan har jag hämtat ur rapporten *Fonetiska skillnader mellan finlandssvenska och rikssvenska* (Kuronen & Leinonen, 2000) samt rapporten *Prosodiska särdrag i finlandssvenska* (Kuronen & Leinonen, 2008). Vid intresse för ytterligare fördjupning kan jag rekommendera dessa i sin helhet, samt de litteraturhänvisningar som finns i dessa två rapporter.

De tydligaste skillnaderna mellan finlandssvenskt och rikssvenskt uttal återfinns bland talets prosodiska egenskaper – så som *intonation, längd- och betoningsförhållanden*. Med betoningsförhållanden avses talets *rytm*, som innebär växlingen mellan betonade och obetonade stavelser i talet. Skillnader i betoning kan ses i bl.a. följande:

- Det är vanligt med bara en betoning per kort talsats i rikssvenskan, medan finlandssvenskan kan ha fler.
- I finlandssvenska föredras ett mönster där betoningen ligger åt vänster i satsen, medan mönstret i rikssvenska är det motsatta: inledningen av en talsats uttalas ofta snabbt och inte sällan helt utan betonade stavelser, och den prosodiska tyngden läggs därigenom mot slutet av satsen.

Det finlandssvenska talet verkar rytmiskt sett på något sätt korthugget eller hackigt jämfört med det rikssvenska talet. Den viktigaste skillnaden mellan varieteterna är att *längden* inte är i växelverkan med betoningen i finlandssvenska. De betonade stavelserna kan med andra ord vara antingen långa såsom i rikssvenska eller också korta, medan de obetonade stavelserna kan vara korta såsom i rikssvenska men också långa. Det finlandssvenska systemet är i detta avseende identiskt med det finska systemet

I rikssvenska är *längd* betoningens i särklass viktigaste faktor. Varje stavelse som är betonad måste också vara lång och varje stavelse som uttalas obetonad måste vara kort. Därtill markeras betoningen i rikssvenska genom en *grundtonhöjdsstigning* i den betonade stavelsen. Vid satsbetoningen förekommer dessutom s k accenter, *akut* respektive *grav*. Något finlandssvenskan inte skiljer mellan. Accent innebär tryckfördelning och tonfall på stavelser och ord. Grav och akut accent är tonaccenter, ex. mågen (akut), mogen (grav).

I finlandssvenska har *längd* inte alls samma betydande faktor för betoning som i rikssvenska. I finlandssvenska förekommer utbrett – även i standardspråket – kortstavighet (dvs. uttal med kort vokal) i betonad stavelse, speciellt i öppna stavelser (jfr. *mina*, *kamera*, *förekomma*, *genomföra* etc.). Därtill är det inte ovanligt att obetonade stavelser är långa eller åtminstone halvlånga i finlandssvenska.

Att *längd* inte spelar samma viktiga roll som viktig faktor till betoning i finlandssvenska som den gör i rikssvenska är *en central förutsättning för att rytmen ofta upplevs korthuggen i finlandssvenskan*.

De ovanstående rytmiska skillnaderna mellan finlandssvenska och rikssvenska kan belysas med följande exempel (betoning markeras i exemplen med fet stil – små bokstäver med fet stil avser *betoning*, stora bokstäver med fet stil avser *satsbetoning*):

Finlandssvenska: **tän**ker du **gö**ra några **fär**der i sommar?

Rikssvenska: tänker du göra några **FÄR**der i sommar?

Ytterligare drag som bidrar till att det finlandssvenska uttalet upplevs som hackigt och korthugget är att det jämfört med rikssvenska förekommer:

- fler hårda ansatser vid början av ljud och ord,
- kortare pauser,
- hårdare övergång från ett ljud till ett annat.

Utöver prosodiska skillnader (skillnader i intonation, längd- och betoningsförhållanden) förekommer markanta skillnader i uttalet av enskilda ljud mellan finlandssvenska och rikssvenska.

När det gäller skillnaderna i *konsonantuttalet* kan man se bl.a. följande:

/t/, /d/ i rikssvenskt uttal har tungan större kontaktyta mot tänder och tandvallen, än i finlandssvenskan.

/s/, /l/ karaktäriseras av en mörkare klang i finlandssvenskan.

/r/ + d,t,n,l eller s (i t.ex. bord, kort, kurs) uttalas i finlandssvenskan som två skilda ljud, medan rikssvenskan drar ihop dessa två till ett supradentalt ljud genom att lägga tungspetsen mot övre tandvallen.

/tje/, uttalas med tydlig t och med tvär ansats i finlandssvenska (ex. kärlek)

/sje/ uttalet på finlandssvenska påminner om rikssvenskans /tje/ (ex. stjärna)

Skillnader i *vokaluttalet* finns i bl.a. följande:

/a/ uttalas i finlandssvenska med ett öppet långt a

/u/ i finlandssvenskan ett mellantungsljud, i rikssvenskan längre fram.

DEL I

Språkövergångens påverkan på mitt sceniska arbete – en tillbakablick på mina studieår 2006-2010

Första året

Startskottet

Våren 2006 blev jag antagen till den fyraåriga skådespelarutbildningen på Teaterhögskolan i Malmö. Detta besked påverkade min livssituation på väldigt många sätt. Förutom att jag nu skulle få möjlighet att på heltid utvecklas som skådespelare, innebar den nya studieplatsen också att jag skulle flytta till ett nytt land och en ny stad. Det kändes otroligt spännande och samtidigt lite skrämmande. Jag kommer från Helsingfors och har endast varit i Sverige under korta semesterbesök, så tanken på att plötsligt bo fyra år i Malmö var svår att vänja sig vid. Orsaken till att jag sökt mig till skådespelarutbildningar i Sverige var att jag ville utbilda mig på svenska och eftersom den svenska institutionen på Teaterhögskolan i Helsingfors endast har antagningar vart tredje år, var det ett ganska naturligt val att söka in till skolor i Sverige. Jag vill redan nu tydligt klargöra att jag är finlandssvensk, vilket innebär att svenska är mitt modersmål och finska mitt andra språk.

Bland det första folk frågade mig då de hörde att jag kommit in på skolan var ifall jag skulle börja prata rikssvenska. Frågan framlades oftast skämtsamt och jag avfärdade frågan med ett skratt och lovade att det inte skulle hända. Denna reaktion byggde på jargongen om hurdana svenskarna ”är”, skämtsamma bilder som jag har själv och som jag upplever att andra också har. I princip så tycks det som att vi finländare som folk ofta klassas som inåtvända, dystra och osociala, men med den finska ”sisun”. Medan fördomar mot svenska folket oftast handlar om att vara överdrivet social, ytlig och ha svårt för att ta beslut eftersom allt ska vara så överdemokratiskt. Jag vill poängtera att detta ju verkligen är klicheér. Grannländer har allt som oftast ett behov att jämföra sig med varandra, och i grund och botten handlar det väl om avundsjuka. De har något vi inte har. Orsaken till att jag nämner detta är att denna jargong var den bidragande orsaken till att folk i Finland gjorde sig lustiga över tanken på att jag skulle prata rikssvenska. Och jag visste från början inte om det var något jag skulle behöva göra på skolan eller inte. Visserligen var jag medveten om att det stod i skolans utbildningsplan att alla skulle kunna behärska rikssvenska, dvs kunna använda en svenska utan stora dialektala inslag i sceniska sammanhang. Men jag visste inte ifall finlandssvenskan ansågs vara ett accepterat scenspråk eller inte.

Men jag funderade jag mycket på den frågan. Jag hade under antagningsproven som bestod av en två veckors workshop, känt mig lite udda med min finlandssvenska. Visserligen uppfattar jag att finlandssvenska i Sverige inte längre upplevs som något exotiskt men det gav mig ändå en känsla av att inte riktigt höra till gemenskapen. Paradoxalt nog gav mitt språk mig ändå bra självförtroende under proven och en chans att sticka ut ur mängden.

En tid efter att jag fått besked om att jag blivit antagen fick jag ett brev från röst- och talpedagogen Margareta (Teta) Unné-Göransson på Teaterhögskolan i Malmö. Hon framlade det jag redan vetat, nämligen att skolan har undervisning i rikssvenska och hon ville med brevet tipsa mig om att aktivt börja lyssna på rikssvenska genom bl.a. ljudböcker, svensk tv och radio, för att jag sedan när studierna inleddes skulle ha lättare för språkövergången. Jag uppfattade i och med detta brev att

jag var tvungen att genomgå en språkövergång enligt skolans stadgar. Teta poängterade dock i brevet att:

Tanken är att erbjuda dig möjlighet att bredda ditt språkliga kunnande. (Brevcitatt, 12/5 2006, Teta)

Det som tidigare hade känts helt absurt, att jag skulle tala rikssvenska, fick en ny ingång nu. Jag hade faktiskt inte tänkt på att rikssvenskan kunde vara en tillgång också och att jag nu skulle ha en unik chans att bli tvåspråkig, i svenskan. Visserligen kändes tanken på att tala rikssvenska fortfarande löjlig och lite obekvämt, men samtidigt började jag bli nyfiken på hur själva arbetet skulle se ut. Dessutom började jag redan i det här skedet inse att det kunde ge mig större möjligheter till att få jobb i Sverige i framtiden.

Rikssvenska var för mig relativt bekant eftersom jag sett en del på svensk tv, speciellt i min barndom, men nu började jag lyssna på det med ett nytt intresse. Det jag var mest oroad över inför arbetet med rikssvenskan var att jag skulle börja tala något slags blandspråk, dvs. finlandssvenska med rikssvensk brytning eller tvärtom. Så jag bestämde mig redan i det här skedet att under min utbildning vara specifik i vilken varietet jag pratade och att försöka att inte låta dem glida in i varann. Beslutet var till stor del mitt eget, jag resonerade att arbetet med en språkövergång skulle vara lättare ifall jag såg på varieteterna som två olika språk, med specifika olikheter. Dessutom fick jag känslan av att det också var skolans linje. En annan viktigt orsak till det här beslutet var att jag ville försöka behålla varieteterna skiljt för sig för att få dem så rena som möjligt, dvs ge mig en stark utgångspunkt i både finlandssvenska och rikssvenska, utan stora dialektala influenser. Och framför allt ville jag lära mig ”ren” rikssvenska för att utöka jobbmöjligheterna i Sverige.

De första stapplande stegen

Hösten 2006 påbörjade jag mina studier. Det var mycket nytt på en gång. Ny stad, nytt land, nytt sammanhang. Det var så många intryck att ta in, dels att lära känna min klass och alla andra på skolan, dels vardagen i Malmö med allt vad det innebar. Och utanpå det här så skulle jag även börja prata på ett helt nytt sätt.

Första veckan på skolan pratade jag endast finlandssvenska. Jag kunde inte förmå mig att bara byta varietet plötsligt. Samtidigt kände jag mig ganska klumpig i mitt språk. Jag upplevde att folk inte alltid förstod vad jag sa för att min melodi och mina uttryck var annorlunda. Jag var tvungen att byta ut ord, så kallade finlandismer och låneord från finska språket, för att bli bättre förstådd, men redan då kände jag mig falsk. Framför allt falsk mot mig själv. Med falsk menar jag här att jag inte själv trodde på det jag sade och hade känslan av att alla genomskådade mig och de nya uttryck jag försökte mig på. Jag kände mig så ytlig. Och då hade jag inte ens börjat prata rikssvenskan ännu, utan bara bytt ut ord i finlandssvenskan!

En vecka gick och jag blev mer och mer stressad över att jag inte vågade börja prata rikssvenska, men jag visste helt enkelt inte hur jag skulle börja. Och tanken på att prata så kändes otroligt löjlig och pinsam. Nu i efterhand önskar jag att jag inte varit så hård mot mig själv den här första veckan, utan att jag hade låtit det ta den tid det behöver att sätta igång. Samtidigt tror jag att jag pratade en mer utpräglad och tydlig finlandssvenska än jag i vanliga fall skulle göra för jag var jag rädd över att de rikssvenska uttrycken skulle färga min finlandssvenska och att jag skulle tappa bort mitt ”rena” språk.

Lek och härmning

Under min andra vecka i skolan blev det dags för min första lektion i rikssvenska. Jag hade den tillsammans med Kajsa i min klass. Hon kommer från Helsingborg och har skånska som modersmål, så hon skulle också gå in för att bli tvåspråkig och kunna tala rikssvenska då det behövdes. Som liten tittade jag väldigt mycket på svenska barnprogram, Astrid Lindgren är väl den största orsaken till det samt de dubbade Disney-filmerna, vilket gjorde att jag ofta lekte på rikssvenska. Rikssvenskan var således kopplat till lek och barndom för min del. För att hitta tillbaka till det lustfyllda med rikssvenskan började vi lektionen med att leka. Jag minns hur jag och Kajsa satt på golvet i rörelsesalen med var sitt kramdjur och försökte hitta tillbaka till barndomens lekar och uttryck. Det var verkligen svårt att tvinga ur mig lite rikssvenska utan att skämmas allt för mycket. Efter ett tag så kändes det lättare men jag minns att jag tänkte att jag nog aldrig kommer att kunna tala seriöst på den här varietetten.

Steg två var att lämna golvet och kramdjuren och härma varandras varieteter. Jag fick härma Tetas rikssvenska, hon härmade Kajsas skånska och Kajsa fick härma min finlandssvenska. Minns jag rätt så bytte vi sedan så alla fick prova på två obekanta varieteter. Det blev ganska avslappnat eftersom alla var ute på hal is, vi kunde skratta med varandra och prestationsångesten släppte. Det främsta syftet med den här övningen var att vi skulle öppna upp för ett aktivt lyssnande, den viktigaste komponenten vid språkövergång.

Överlag minns jag att lektionen kändes väldigt avslappnad och lustfylld men jag började småningom inse vilken otrolig kamp det skulle komma att bli för att få koll på rikssvenskan, eller som Teta uttrycker det i den intervjun jag gjort med henne inför min magister:

Arbetet tar tid, man snyter det inte ur rockärmen. (Teta 12/2 2010)

Jag är som person väldigt självkritisk och vill oftast klara av en uppgift relativt snabbt, men i det här arbetet skulle det komma att handla om tid och tålamod och jag var tvungen att misslyckas och göra fel. Det svåraste under hela lektionen var att jag inte kunde ta mig själv på allvar och trots att vi hade roligt så kom jag inte från känslan av barnslighet då jag öppnade munnen för att säga något. Det lät så tillgjort och ytligt och jag hade svårt att inte kritisera mig själv.

Lektionen var startskottet för arbetet med rikssvenskan och tillsammans kom jag och Teta överens om att jag alltid inom skolans väggar skulle prata rikssvenska. Tillsammans tog vi beslutet att ha rikssvenskan som studiespråk. Detta var något jag nämnde för mina klasskamrater, främst för att jag tänkte det skulle vara skönt att veta att de visste var mycket av mitt fokus låg. Jag märkte också hur det småningom blev en vana att inför varje rollarbete meddela vilken varietet jag skulle jobba på, dels för pedagoger, dels för de klasskamrater jag jobbade med. Det gjorde jag dels för att högt specificera för mig själv vad jag valde, dels för att på något sätt rättfärdiga att jag talade som jag gjorde.

Halvårskrisen

Jag gick från början väldigt hårt och ambitiöst in för att lära mig rikssvenska. För mig var det inte nog med att prata rikssvenska bara i skolan utan jag använde det överallt, även på min lediga tid utanför skolan, i butiken och när jag träffade nya människor. Jag var väldigt mån om att få till stånd resultat direkt och försökte strunta i att jag kände mig dum och löjlig så fort jag öppnade

munnen. Efter någon månad lade jag märke till hur min glada positiva sida blev allt mer frånvarande och jag kände mig nere och väldigt allvarlig hela tiden. Jag blev ännu mer tystlåten än jag är vanliga fall är och när jag väl sa någonting hörde jag bara hur konstigt det lät och jag fick en självbild baserad endast utifrån det. För stunden förstod jag inte riktigt att det hade med språket att göra utan utgick från att det var hela utbildningen och de nya omständigheterna som satte mig ur balans. Detta tror jag absolut var en stor bidragande faktor, de inledande studierna på skolan var en omtumlande upplevelse som påverkade mina sinnesstämningar. Jag hade nu äntligen fått chansen att studera det jag ville och jag ville ha ut så mycket som möjligt av hela utbildningen. Det sociala med klassen tog också mycket energi, samtidigt som jag försökte vänja mig vid ett distansförhållande med min pojkvän i Finland. Men jag tror att arbetet med rikssvenskan gjorde att det blev extra tungt med allt i början.

Det allmänna intrycket jag fick från personal och studenter på skolan var att alla höll sig positiva till min språkövergång, men det var ju naturligtvis främst under tallektioner som det lyftes fram och jobbades med. Jag hade dock hela tiden känslan av att jag ville redogöra för att ”nu jobbar jag på rikssvenska, bara så ni vet”, för att folk skulle vara mer förstående. Detta är konstigt eftersom jag aldrig upplevt att någon på skolan skulle raljerat eller förminskat mig på grund av hur jag pratar, men jag hade ändå ett behov att förklara vad det var jag jobbade på. För min familj och för vänner hemma i Finland höll jag mig hårt till finlandssvenskan och blev ganska besvärad ifall någon där hemma bad mig säga något på rikssvenska. Visst kunde jag raljera över varieteteten och dra till med en kliché, men det kändes bara så fel då mitt arbete gick ut på att komma bort från just de fördomarna och hitta en rikssvenska som hörde ihop med min kropp och min personlighet. Det jag dock märkte på skolan var att jag blev väldigt mån om att folk skulle förstå vad finlandssvenska var för något och att jag faktiskt hade svenska som modersmål. Det blev en viktig identitetsgrej för mig, som jag ville föra fram och på något sätt hålla fast vid.

Vid slutet av terminerna ordnas det så kallade utvärderingssamtal, där de studerande enskilt träffar de pedagoger de jobbat med och diskuterar kring hur arbetet på skolan framskridit och vad man specifikt kan tänka på och jobba vidare med under den kommande terminen. Jag hade mitt första samtal precis innan det var dags för jullov och det var givande att få feedback på mitt arbete hittills och konkreta tips på hur jag kunde fortsätta utvecklas som skådespelare. Huvudfokuset låg på hur jag upplevt studierna, vad jag brottades med och hur mitt sceniska arbete framskred. Allt flöt på bra och jag nämnde visserligen att det varit tungt med alla de nya intrycken och att sätta sig in i studierna, men tog inte upp rikssvenskan specifikt. Kanske för att jag försökte övertyga mig själv om att jag nog klarade av det utan problem.

Precis innan vi skulle avsluta samtalet fick jag frågan om hur arbetet med rikssvenskan kändes och det var då det brast för mig. Jag började storgråta. Det var som om någon öppnat på proppen som jag försökt hålla nere och jag insåg hur tungt det faktiskt varit i arbetet med språkövergången. De sista veckorna hade jag mer än tidigare känt att jag inte var jag. Jag hade aldrig riktigt accepterat att det kanske också hade med mitt språk att göra, utan för min del hade det bara handlat om att kämpa på med utbildningen och att det var så här det skulle vara på en skådespelarutbildning. Men nu insåg jag hur min personlighet, den Jessica jag känner bäst, inte hade hunnit med i språkövergången och jag hade varit för ambitiös i arbetet med att på nolltid hitta den perfekta rikssvenskan. Dessutom hade det faktiskt varit en kamp att varje dag prata på ett sätt som inte kändes bekvämt och som jag inte kunde behärska. Jag hade försökt göra det utan att vara alltför kritisk, men det är lättare sagt än gjort. Samtalet gjorde mig väldigt lättad när jag fick syn på vad som varit en bidragande orsak till att jag känt mig så låst och allvarlig, och jag fick framför allt en inblick i hur mycket språket hör ihop med ens identitet och personlighet. En inblick som jag känner att jag haft otrolig nytta av i mina rollarbeten och som ju också gett upphov till detta

magisterarbete. Efter det här utvärderingsamtalet var det skönt att åka hem på jullov och återgå till finlandssvenskan för några veckor.

Sammanfattning av upptäckter under den första terminen:

- Arbetet med språkövergång kräver tid, engagemang och tålamod.
- Att inte ingå i den språkliga gemenskapen ger mig en känsla av utanförskap.
- Rikssvenskan gör att jag känner mig falsk och otrovärdig i det jag säger, vilket ger mig ett sämre självförtroende.
- Sambandet mellan språk och identitet blir tydligt. Då jag talar på ett nytt sätt förändras min personlighet också.

Rollarbete: Mörkrets furste

Jullovet gav mig tid att reflektera över den processen jag varit med om under hösten, samt smälta alla nya intryck och det faktum att jag verkligen studerar det jag alltid önskat mig, vilket bara i sig tog en tid att förstå. Det var en mycket mer balanserad Jessica som återvände till Malmö och jag var sugen på att återuppta arbetet med rikssvenskan igen. Jag hade bestämt mig för att försöka ha en lite mer lättsam inställning till arbetet och inte pressa på. Jag pratade även med Teta och hon poängterade att det är bättre att jag varvar mellan varieteterna i de olika arbetena istället för att endast köra fullt på rikssvenska. Jag hade funderat mycket kring ifall jag skulle jobba på rikssvenska eller finlandssvenska i det kommande rollarbetet efter jul och den frågan stod fortfarande öppen då arbetet med scener ur pjäsen *Mörkrets furste* satte igång. Innan hade jag tänkt att det skulle vara skönt med en mjukstart på finlandssvenska för att sedan jobba på rikssvenska i nästa arbete. Hur det nu kom sig så gled jag ändå in i rikssvenskan när vi satte igång. Orsaken till det tror jag var att vi hade rikssvenska som gemensamt repetitionsspråk och jag tyckte det var svårt att bryta mig ur det. Trots Tetas tips om att varva mellan de två varieteterna fortsatte jag med rikssvenskan, men höstens lärdomar gjorde att jag kunde ta det lugnare och inte låta det ta över. En annan bidragande orsak till att jag jobbade på rikssvenska var att pjäsen *Mörkrets furste* rent språkligt i uttryck och ord kändes väldigt svensk för mig och det kändes nästan bara konstigt att försöka ta replikerna på finlandssvenska.

I ett tidigt skede av perioden träffade jag Teta och vi gick igenom alla mina repliker, uttal och ljud som jag inte var van vid och melodier som skilde sig. Oftast kände jag att jag hade bra koll på replikerna när jag satt ner och läste dem, men direkt när vi jobbade med scenen på golvet försvann allt. Jag upplevde det som två olika fokus, där jag antingen fokuserade på situationen och mina medspelare eller på det tekniska i språket och hur jag lät. Dessa två tyckte jag var omöjliga att kombinera, hur mycket jag än försökte. Det ledde till att jag konstant kritiskt bedömde dels hur jag lät, dels alla val jag gjorde på scenen och eftersom mitt fokus var så splittrat så ledde det till att allt bara blev ett halvdant försök. Jag kände att jag inte hade någon koppling till det jag sade eller gjorde utan allt blev ytligt på något sätt. Och framför allt kunde jag inte ta mig själv på allvar då jag i min roll på rikssvenska t.ex. skulle försöka övertala min medspelares roll att jag verkligen älskade honom. Det blev bara ord och repliker och hade ingen kroppslig anknytning alls. Jag inser när jag ser tillbaka på det här att jag verkligen hade för höga krav på mig och att det är omöjligt att i ett första rollarbete på en ny varietet få allt att klicka, men jag var otålig och ville så mycket. Efter ett tag och i samtal med Teta kom jag fram till att jag skulle låta språket bli det sekundära i arbetet och istället fokusera på att vara i situationen och lyssna på mina medspelare. Språkmässigt blev det en salig blandning av rikssvenska och finlandssvenska och jag försökte bara låta det

komma ut hur som helst. Jag upplevde ändå att mitt öra mer än tidigare började uppfatta när det blev fel melodi och när jag lyckades pricka in rätt uttal, även om mitt fokus inte låg specifikt på det arbetet. Lärdomen jag tog med ur detta första ordentliga sceniska arbetet med min nya varietet var att det inte går att göra allt på en gång, utan jag måste alltid välja var jag lägger krutet och fokus. Arbetet med en ny varietet kräver arbete och tålamod.

Arbetet fortsätter

Under resten av terminen fortsatte jag dragga mig igenom rikssvenskan. Jag försökte variera mellan varieterna så mycket jag orkade, men det var också tungt att hoppa fram och tillbaka hela tiden. Jag kände dock att det inte fanns något krav från min röstpedagog på hur mycket jag skulle jobba med rikssvenskan, utan det var mycket upp till mig själv och mina initiativ, vilket gav mig en frihet. Jag träffade Teta regelbundet och gick igenom rikssvenskan detaljerat, allt från var ljuden bildas i munnen till hur de enskilda ordens melodier låter. Det var ett väldigt petigt arbete och visst var det frustrerande att inte höra direkta resultat. Jag började småningom vänja mig vid att höra mig själv tala rikssvenska, men fortfarande kändes det väldigt distanserat. Efter jullovet flyttade min pojkvän till Malmö och det bidrog till att jag oftare talade finlandssvenska utanför skolan. Då jag hade min egen varietet så nära i vardagen, upplevde jag att jag på ett annat sätt kunde gå in i rikssvenskan, att det verkligen blev att aktivt val som jag visste tog slut utanför skolans väggar. Fortfarande kände jag mig falsk i rikssvenskan och jag jobbade med att försöka hitta mig själv i den varieteteten, men det arbetet blev en aning lättare då jag hade mer kontakt med mitt finlandssvenska jag i vardagen. Jag pratade ändå till stor del rikssvenska med mina klasskamrater utanför skolan också, men det blev inte lika pressat eftersom jag kunde ha daglig kontakt med finlandssvenskan och känna mig fri där. Bara tanken på att kunna tala finlandssvenska med en annan som har den varieteteten som modersmål gjorde mig säkrare.

De flesta arbeten under våren jobbade jag på rikssvenska, ibland bara blev det så utan att jag tog ett tydligt beslut och ibland var jag specifik med vad jag ville jobba med. Många gånger kändes det dock konstigt att byta till finlandssvenska mitt i ett arbete eftersom vårt gemensamma språk i klassen ju var rikssvenska och jag kände mig mer som en i gemenskapen om jag höll mig till samma språk som de andra. I det andra rollarbetet, som bestod av tre korta scener varvade jag mellan rikssvenska och finlandssvenska, och upplevde alltid hur otroligt bekvämt det var att få vara i sin egen varietet. Det var så mycket som föll på plats och jag hade mycket lättare att hitta ingångar i scenerna. Speciellt tydligt minns jag ett berättarprojekt vi hade under denna termin där vi skulle spela in dikter vi valt, och jag jobbade på finlandssvenska. Vid den tidpunkten hade jag i en längre tid i olika sammanhang gjort mycket på rikssvenska och kände mig nu så otroligt fri i min egen varietet. När jag lyssnade på inspelningen hörde jag hur min röst bottnade på ett helt annat sätt än i de inläsningar jag gjort på rikssvenska. Jag var med med hela kroppen, jag vågade använda mig av de olika ljuden i orden och hade klarare tankar och riktningar. Överlag kändes det väldigt lugnt och självsäkert. Hur skulle jag lyckas få allt det här med in i rikssvenskan? Med de här funderingarna och erfarenheterna gick jag på ett välbehövt sommarlov.

Sammanfattning av upptäckter under den andra terminen

- Jag måste välja var jag lägger fokus i ett arbete, är det på att få rikssvenskan att sitta eller på att få situationen på scen att fungera. Det går inte att göra allt på en gång.
- Jag gynnas av att släppa på självkritiken och låta rikssvenskan bli en salig blandning och inte se detta som något dåligt, utan som en del i en process.
- Finlandssvenskan gör att jag känner mig lugn och jag har ett större självförtroende än i rikssvenskan.

Andra året

Rollarbete: Småborgare – hårda konsonanter

Efter en sommar hemma i Finland var det dags att ta itu med rikssvenskan igen. Det kändes väldigt trögt att komma in i den, och även om jag hade hade en del metoder från det första året för att hitta tillbaka till varieteten, så blev det en tuff start. Det tog några veckor att bara vänja örat vid varieteten och ytterligare någon vecka för att börja hitta tillbaka till *min* rikssvenska. För att få en mjukare terminsstart valde jag att arbeta på finlandssvenska i vårt första rollarbete denna höst, som var scener ur Maxim Gorkijs pjäs *Småborgare*. Rollen jag jobbade med var en ung kvinna som försökt begå självmord på grund av att hon kände sig så instängd i hemmet, men som till slut tog beslutet att lämna sitt barndomshem och gå sin egen väg. Jag jobbade med att låta karaktären utvecklas från väldigt slutet, hård och rädd till att bli öppen, fri och hoppfull. Eftersom jag valt att jobba på min egen varietet, kunde jag nu lägga fullt fokus på situation och medspelare. Visserligen fanns det detaljer i språket jag kunde jobba med i min finlandssvenska också, men de kändes inte lika akuta som de i rikssvenskan och de var lättare att få in i arbetet utan att det tog för mycket fokus. Under sommaren hade jag dessutom träffat röstläraren Harriet Sevelius på den svenska institutionen på Teaterhögskolan i Helsingfors och fått respons på hur min finlandssvenska lät och konkreta tips på vad jag kunde utveckla, men det var inga akuta, grava problem.

Finlandssvenskan i det här rollarbetet var till mycket stor hjälp. Jag kände att jag bottnade i det jag sade, alla ord hade en djupare känslökoppling hos mig och mina riktningar kändes klarare. Jag kunde använda mig av orden och ljuden som en scenisk handling eftersom jag vågade vila i dem och jag kände att hela min kropp var med. Rollen gömde sig inne i sitt skal och hade en väldigt hård yta och för att stärka det uttrycket drog jag nytta av finlandssvenskans hårda konsonanter och relativt linjära melodi. Min hållning och mitt kroppsspråk påverkades också av det här och allt blev väldigt stelt och kontrollerat, vilket jag kunde utnyttja för rollen. När rollen slutligen vågade öppna sig och se ljusare på tillvaron, lättade jag på konsonanterna och använde mig av en mjukare melodi, vilket gjorde att det då också var lättare att mjukna till i kroppen och göra henne fri från de strikt kontrollerade rörelserna. I det här arbetet var det första gången jag konkret kände att jag kunde utnyttja språket för att påverka kroppen och vice versa och att sättet att tala hängde ihop med hur jag använde min kropp. Visserligen hade jag i tidigare arbeten upplevt att det fanns ett starkt samband mellan språk och kropp, men det blev nu tydligt att jag kunde använda det väldigt tekniskt i ett sceniskt sammanhang. Jag upplevde även sambandet mellan språk och att ta plats. Jag kände mig mycket självsäkrare i mina sceniska val än jag gjort på rikssvenska, jag vågade testa förslag fullt ut och det kändes mindre jobbigt att misslyckas. Och allt detta på grund av att jag talade den varietet som jag kände bäst och som jag växt upp med.

Överlag så har jag en väldigt positiv bild av det här arbetet, men blir nyfiken på hur det upplevdes utifrån. Som tur är har alla våra rollarbeten dokumenterats, och bifogat till detta arbete finns en dvd, med klipp ur bl.a. det här rollarbetet. Efter att jag själv kollat på inspelningen upplever jag att jag ibland nästan artikulerar överdrivet mycket på konsonanterna och min kropp är nästan helt låst. Även om jag medvetet jobbade med en väldigt kontrollerad kropp, så måste det ändå finnas utrymme för andning och det upplever jag att det inte riktigt finns. Jag upplever ändå att finlandssvenskan hjälper mig i arbetet och ger rollen en skärpa och styrka som bottnar både röstmässigt och känslomässigt. Ett konkret exempel är i ett gräl, där jag upplever att det finns något väldigt skarpt, rakt och rent i mitt skådespeleri, som jag åtminstone tror hör ihop med språket. Speciellt repliken ”Livet är som det alltid varit, grumligt och trångt, och det kommer alltid att vara så” tycker jag belyser både arbetet med hårda konsonanter och det kontrollerade

kroppsspråket och sambandet mellan dem. Där jobbar jag med väldigt starka konsonanter, samtidigt som jag har en stark kontrollerad kropp.

Sammanfattning över upptäckter under Småborgare:

- I finlandssvenskan botten min röst, jag har känslökopplingar till orden och mina riktningar i replikerna är klarare.
- Att jobba med ljuden och melodin i varieteten hjälpte mig i arbetet med rollen och påverkade mina fysiska uttryck.
- Sambandet mellan språk och kropp blev tydligt.

Rollarbete: Tartuffe – versmått och stora uttryck

Följande rollarbete som vi övergick till jobbade vi med versmått och de krav en sådan text ställer på en skådespelare. Vi jobbade med scener ur olika Molière-pjäser och mina uppgifter fanns alla i pjäsen *Tartuffe*. Jag jobbade med rollen Dorine, kammarjungfru hos Marianne, en roll som styr upp saker och ställer allting till rätta. Jag hade två utvalda scener ur pjäsen, en dialog och en med tre parter på scen. Vid den här punkten kröp det allt oftare fram en vilja hos mig att alltid arbeta med de båda varieteterna inom samma projekt. Främst för att hålla både finlandssvenskan och rikssvenskan levande på scen och kunna fokusera på olika saker. Men det började småningom också växa fram en vilja av att framhäva min tvåspråkighet i svenskan som skådespelare. Vi hade praktiken framför oss och redovisningarna blev mer öppna för allmänheten och branschfolk, för att öka vårt kontaktnät och få möta publik. Förutom känslan av utanförskap som finlandssvenskan ibland vållat mig i olika sammanhang på skolan, så var den sist och slutligen ändå min styrka och något jag kunde utmärka mig med. Dessutom kände jag mig mycket självsäkrare på finlandssvenska och det var då lättare att möta publiken. Jag ville ändå ha med rikssvenskan, dels för att kämpa med att bli bekväm i den också inför publiken, dels, som jag redan nämnt, för att lyfta fram min tvåspråkighet.

Arbetet med scenerna ur *Tartuffe* blev till en början väldigt tekniskt för min del, då det handlade om att komma in i textens rytm och versmått. Jag märkte ganska snabbt hur den strikta textformen hjälpte mig i arbetet med rikssvenskan, eftersom rytmen i texten redan fanns där och också hjälpte till med ordens och meningarnas melodi. Det blev lättare att få tag i flödet och bara svepas med i rytmen. Jag delade upp mitt arbete så att jag i den första scenen pratade rikssvenska och i den andra finlandssvenska. Även om det inte fanns någon logik för det här varietetsbytet hos karaktären, så ville jag bara utnyttja de scener jag fått för att vidare undersöka hur mitt sceniska arbete påverkades av att byta varietet, och ta med de upptäckter jag gjort i arbetet med *Småborgare*.

Arbetet med rikssvenskan flöt på överraskande bra tack vare versmåtten. Jag hittade lättare in i melodin och ljuden, och vågade börja leka med dem också. Jag märkte hur jag gav efter för mina egna höga krav på att det skulle vara perfekt och försökte istället kombinera situation och varietet så gott det gick. Till skillnad från arbetet med *Mörkrets furste*, där jag upplevt att jag varken kunde hitta situation eller rikssvenska och att allt bara blev halvdant, upplevde jag nu att jag bättre kunde arbeta parallellt med de två.

Förutom versmåtten, som var till hjälp i arbetet med varieteten, arbetade vi med stora sceniska uttryck och med publikkontakt. De stora uttrycken gjorde det lättare för mig att arbeta på

rikssvenska, därför att jag inte kände ett krav på att vara ett med varieteterna, utan kunde ha en distans till den och raljera över den. Det kändes inte som att jag var tvungen att vara kopplad till rikssvenskan med hela min personlighet, utan istället kunde överdriva den och utnyttja olikheterna mellan varieteterna. På samma sätt som jag kunde överdriva mina fysiska uttryck och förstora dem. Detta ledde emellertid till att jag småningom kände att jag inte hade en stabil grund att stå på och att allt bara var ytligt pålagt och inte rotat någonstans, varken språkligt eller fysiskt. Visst hade jag känt mig relativt fri i rikssvenskan under repetitionerna, men jag hade hela tiden haft den på distans, det vill säga jag hade inte lagt ner arbete på att få in replikerna i min kropp och ge dem ett stabilt fäste. Detta hade också lett till att mitt kroppsspråk bara blivit pålagt, utan en ordentlig utgångspunkt. Jag härmade en varietet istället för att göra den till min egen.

Alla har vi säkert i något skede härmat andra dialekter och upplevt komiken i att låta annorlunda. Ett dialektalt inslag i en annars gemensam språkgrupp upplevs oftast som komiskt och ibland spelar det inte ens någon roll vad som sägs. Det är lätt att raljera över en varietet och det leder ofta till komik i sceniska sammanhang. Och det är verkligen inget fel med det, utan kan tvärtom vara ett användbart skådespelarverktyg. Men jag tror ändå att varieteterna måste fästa någonstans ifall man verkligen vill nå publiken även i dramatiska ögonblick, inte bara i ett komiskt inslag. Jag upplevde plötsligt i det här arbetet att jag som skådespelare måste ha tagit till mig varieteterna privat för att kunna raljera över den, och ändå känna mig trovärdig på scen.

Känslan av falskhet kröp sig fram igen, jag trodde inte längre på det jag sade och gjorde eftersom det inte alls var kopplat till mig. Inifrån sett kände jag mig inte trovärdig. Å andra sidan försökte jag tillåta mig själv att spela på karikatyrer och det ytliga bara för att få leka med rikssvenskan och få den mer lustfylld.

Arbetet i den scenen jag gjorde på finlandssvenska löpte som väntat bättre och jag vågade ta mer utrymme på min egen varietet. Jag utnyttjade upptäckten av vad de hårda konsonanterna kunde ge mig i pondus och styrka från det förra rollarbetet, och fortsatte experimentera med det, samtidigt som jag försökte expandera mina fysiska uttryck. Konsonantupptäckten var något jag också försökte utnyttja i rikssvenskan och kände faktiskt att det gick att överföra. Trots det upplevde jag fortfarande att jag hade ett bättre självförtroende på scen i finlandssvenskan än i rikssvenskan. När det väl blev dags för mötet med publik var jag glad över att jobba på de båda varieteterna och även om rikssvenskan kändes mer pålagd så upplevde jag ändå att jag kunde leka med språket, och jag försökte att inte bedöma hur jag lät utan litade på att känslan av att jag talade rikssvenska ändå skulle nå ut.

Efter en redovisning var det några studerande som kommenterade att de tyckte att det var ett bra val jag gjort att min karaktär i scenen på rikssvenska gick över till finlandssvenska då det hettade till eller hon kom upp i varv. Detta var något som jag inte gjort medvetet och inte ens tänkt på. Tydligt så fanns det ett samband mellan mitt engagemang och varieteterna. Eftersom jag inte hittade förankringen i rikssvenskan, flöt jag omedvetet in i finlandssvenskan då jag tog i och blev mer engagerad. Detta hade upplevts som en intressant sak utifrån och tolkats som en styrka hos rollen. Den upplevelsen av styrka tror jag dels hörde ihop med att jag bottnade i det jag sade eftersom varieteterna var min egen, dels med att finlandssvenskan till skillnad från rikssvenskan har en mer rak melodi och kraftigare ljud, vilket jag tror att i ett sceniskt sammanhang kan upplevas som styrka.

Jag blir nyfiken på ifall jag själv skulle lägga märke till detta omedvetna varietetsbyte, så jag kollar igenom inspelningen av rollarbetet.

Det första som slår mig är att jag utifrån sett inte alls ser ut att leka med rikssvenskan och utnyttja den distans jag har till språket. Jag inser att jag skulle ha kunnat vara modigare med att leka med varietetet och inte varit så mån om att få den att sitta perfekt, eftersom den här typen av arbete med stora uttryck verkligen skulle ha hållit för en större lekfullhet. Men jag tror att känslan av falskhet som infann sig en bit in i repetitionsarbetet tog ner på lekfullheten och mina fysiska uttryck. En annan väldigt intressant aspekt som slår mig då jag tittar på inspelningen av rollarbetet är att jag inte ser att det finns någon märkbar skillnad i mitt sceniska självförtroende mellan de olika scenerna. Min upplevelse hade ju varit att jag på finlandssvenska vågade ta mer plats, och att jag kände mig mer osäker på rikssvenska, men det är ingenting som syns utåt. Det kan ha att göra med att jag har samma karaktär i båda scenerna och att jag hittat en grund för henne, som inte märkbart förändras vid byte av varietet. Men jag kände ju sådan stor skillnad när jag väl stod där! Kan det ha att göra med att jag omedvetet byggt upp en inre bild av att rikssvenskan är svår och krånglig och att jag inte kan den, vilket gjort att jag kopplar ihop rikssvenskan med osäkerhet? Medan den inre bilden av finlandssvenskan är positiv och bekväm och ihopkopplad med styrka? Och att dessa bilder påverkar mina sceniska handlingar och upplevelser? Eftersom det utifrån sett inte ser ut att finnas märkbara skillnader i att ta rummet och ta plats, så inser jag att mycket ligger i vilken inställning jag byggt kring de olika varieteterna. Och att jag påverkats mentalt av dessa bilder. Vad skulle hända ifall jag istället i mina tankar försökte koppla ihop rikssvenskan med styrka? Och finlandssvenskan med osäkerhet? Skulle det överhuvudtaget gå och hur skulle det i så fall påverka mitt arbete?

Jag kollar vidare på inspelningen av rollarbetet och upptäcker mycket riktigt det som några andra studerande kommenterat: jag börjar flyta in i finlandssvenskan då rollen kommer upp i varv. Då jag spelade tyckte jag det lät väldigt rikssvenskt, men hör nu tydligt att jag tappar det och låter finlandssvenskan ta över. Även om jag velat undvika att löjliggöra rikssvenskan, för att jag vill hitta en rikssvenska som jag känner mig som mig själv i, så tror jag att jag i det här arbetet ändå skulle ha kunnat ge mig möjligheten att testa på att hålla den på en viss distans och inte se så allvarligt på den. Helt enkelt bara leka och testa att härma den fullt ut.

Det främsta jag tar med mig från detta arbete är tankar kring vilken inställning jag har till de båda varieteterna och ifall det är möjligt att luckra upp dem. Dessvärre har jag faktiskt inte tänkt på det här förrän i skrivandets stund, vilket gjort att jag inte jobbat aktivt med det. Men aspekten öppnar upp många dörrar.

Sammanfattning över upptäckter under Molière-arbetet:

- Versmått är för mig ett stöd i arbetet med en ny varietet.
- Finlandssvenskan är min styrka. En vilja att framhäva min tvåspråkighet växer fram.
- Istället för att försöka tala perfekt rikssvenska, försökte jag kombinera situation och varietet så gott det gick.
- Jag försökte utnyttja distansen till rikssvenskan, men upptäckte att jag trots allt känner att jag måste ha en stabil grund i varietetet, innan jag kan raljera över den. I annat fall dyker känslan av falskhet upp igen.
- Jag flyter omedvetet in i finlandssvenskan då jag kommer upp i energi.
- Att jag har sämre självförtroende i rikssvenskan syntes inte, vilket kanske kan bero på att det var samma roll jag jobbade med i de båda varieteterna.
- Min inställning till de olika varieteterna påverkar hur jag tar mig an dem.

Rollarbete: Richard III – dramats stora uttryck

Arbetet med versmått och stora uttryck fortsatte i nästa rollarbete, men till skillnad från Molière där den komiska ådran fanns underbyggd övergick vi nu till tragedi. Vi jobbade med scener ur Shakespeares pjäs *Richard III* och Schillers *Maria Stuart*. Jag blev tilldelad scener ur *Richard III*, och rollerna jag skulle jobba med var: Lady Anne, svärdotter till kungen som blivit mördad av Richard III, och som sedan gifter sig sedan med honom för att själv överleva, och en mördare som på Richard III:s order tar livet av hans bror som sitter fängslad.

Jag stod återigen inför valet av vilken varietet jag skulle lägga krut på den här gången. Rollen som Lady Anne kändes mer allvarstygnd, medan mördaren vid första läsning kunde uppfattas som en lättsammare komisk figur. Eftersom jag vid det här skedet inte kommit på tanken att försöka ändra mina inre bilder av hur jag kopplade ihop självförtroende och styrka med varietet, var det spontana valet att göra Lady Anne på finlandssvenska och mördaren på rikssvenska. Något som jag nu i efterhand tycker skulle varit intressant att ändra på och se vad det givit för insikter. Jag var inställd på att få rikssvenskan hos mördaren att verkligen sitta i kroppen, och att försöka hitta en stark självkänsla som bottnade i mig. Dessutom ville jag jobba på båda varieteterna igen ur tvåspråkighetsaspekten och med tanke på mötet med allmänheten och branschfolk.

Arbetet med texterna i *Richard III* blev ett köttigt arbete för min del. Jag var tvungen att använda ord och uttryck som jag aldrig satt i min mun tidigare och även om jag gjorde det på finlandssvenska så krävdes det mycket arbete. Det gällde verkligen att arbeta igenom alla ljud och ord, först rent muskulärt i munnen, och sedan få ner dem i kroppen. Framför allt Lady Annes texter var fulla med mustiga ljud och ord. Men för mig var det bara ord till en början, ord som jag inte hade någon koppling till. Det liknade lite känslan av att ta sig an ett rikssvenskt ljud eller uttryck, det var helt enkelt svårt att få det att sitta i kroppen och använda det utan att det blev påklistrat. Men skillnaden här var att jag ändå hade en stabil grund att stå på i och med finlandssvenskan, och det gick relativt smärtfritt att bli vän med orden. Återigen utnyttjade jag finlandssvenskan för att hitta en språklig styrka hos rollen. Jag jobbade också aktivt med att leta efter ett engagemang i hela kroppen och att hitta en tyngd i rörelserna.

Mördaren hade jag svårare att hitta en ingång till. Scenen är uppbyggd kring två mördare där den ena, i vår tolkning, tvivlar på att mörda är det rätta medan den andra vill genomföra mordet. Min mördare var den som ville genomföra uppdraget och försökte övertala den andra om att det var det enda rätta. Vi jobbade mycket med att undersöka ingången i scenen och hitta det kamratliga dem emellan. Jag blev till en början väldigt lätt i kroppen och rösten, vilket dels var en direkt följd av rikssvenskan eftersom jag inte bottnade med andningen, dels av att jargongen var lättsam och lustfylld. Det saknades dock en botten och en hotfullhet hos min mördare som kändes nödvändig för scenen. I andra delen av scenen står de nämligen framför Richard III:s bror som de ska mörda och det hela slutar med att min mördare tar livet av honom. Hur rikssvenskan påverkade mitt arbete lade jag märke till på två tydliga sätt.

För det första talade jag i ett högre tonregister än vad jag gjorde i finlandssvenskan. Orsaken till detta var än en gång att min rikssvenska röst inte bottnade i kroppen på samma sätt som finlandssvenskan. Jag försökte åtgärda det här genom att pressa ner rösten, vilket resulterade i att jag blev väldigt trött i stämbandena, väldigt fort. Jag försökte då istället först hitta rösten på finlandssvenska och sedan övergå till rikssvenskan men ha kvar samma andning och röst. Det hjälpte mig en bit på vägen. Visserligen fanns det ingen specifik orsak till att mördaren inte kunde ha en ljusare röst, men jag ville ha honom lite mörkare och hotfullare, och framför allt få rösten att sitta i kroppen. När rösten lättade så lättade jag från golvet också. Jag försökte aktivt jobba med en

låg tyngdpunkt och med att ha stabila fötter på marken. Ideligen märkte jag hur jag ville resa mig och lätta och fick hela tiden påminna mig om att behålla min låga tyngdpunkt. Trots att jag jobbade med en tyngd hos Lady Anne också, var den här ändå svår att hålla fast vid. Det som jag, till skillnad från tidigare arbeten, dock kände var märkbart bättre var att jag nu upplevde ett relativt bra självförtroende även då jag arbetade på rikssvenska. Det var inte längre lika konstigt att uttala de olika ljuden och jag kände väl att jag småningom började hitta min egen rikssvenska, Jessicas rikssvenska, där jag kände mig bekväm. Visserligen kände jag mig långt ifrån fullt tvåspråkig, men varieteten var inte längre lika distanserad.

Jag tittar på inspelningen och märker hur jag tydligt jobbar väldigt muskulärt med orden och uttrycken hos Lady Anne. Det motståndet som fanns med att få replikerna att sitta blev också ett bra motstånd för arbetet med rollen. Ett motstånd som det ser ut som jag utnyttjat väl och som gör att hatet som Lady Anne har mot Richard III blir en kamp mellan liv och död. Jag ser ut att använda mig av artikulationen för att spotta fram de orden hon vill förbanna honom med.

Då mördaren kommer in känns han plötsligt väldigt liten. Jag talar med en mycket lägre röstvolym och tycks inte vara lika engagerad. Visserligen är temperaturen i de båda scenerna väldigt olika, men det är ändå märkbart vad mycket mindre jag verkar vara i rollen som mördare. När den hotfulla delen kommer märker jag hur jag försöker utnyttja konsonanterna och gå ner i röstläge och det går till en viss del, men sedan blir det bara pressat. Det är ändå intressant att se att jag kan använda mig av rikssvenskan också i mer dramatiska texter, utan att det blir en komisk effekt jag lagt på. Och att det i mina öron inte låter falskt eller pålagt. Även om jag hör att finlandssvenskan bryter igenom nu och då så är ändå helhetsintrycket rikssvenska och jag tycker även att jag lyckas hålla mig mer till rikssvenska även då det hettar till, till skillnad från Molière då jag övergick mer till finlandssvenska. Tankar kring det här projektet är att det fick mig att ta ännu ett steg mot att bli säkrare i rikssvenskan och att jag måste våga släppa in språket privat för att känna att det bottnar.

Sammanfattning över upptäckter under Shakespeare-arbetet

- Rikssvenskan ger mig en ljusare röst och jag lättar i andningen, det saknas en botten.
- Det krävs ett liknande arbete att ta sig an ett nytt ord i finlandssvenskan, som att ta sig an nya ljud i rikssvenskan.
- Mitt självförtroende i rikssvenskan känns bättre, jag tror på det jag säger.
- Rösten känns mer pressad i rikssvenskan.

Rollarbete: Medeas barn – barnteater och språkövergång

Som sista projekt under tvåan jobbade vi med barnteaterprojekt med registuderande Niclas. Vi var indelade i två grupper där den ena jobbade med pjäsen *Inget växer utom Stig och Molly* och den andra med *Medeas barn*. Det var första projektet under vår studietid hittills där vi jobbade med en hel pjäs och inte enbart med utvalda scener. Fokus låg således mer på det gemensamma berättandet än på att bara undersöka en specifik scen. Jag var med i den gruppen som gjorde *Medeas barn* och fick rollen som Lill-Medea. Pjäsen handlar om en familj som är lycklig men där pappan hittar en annan, vilket leder till en kaotisk skilsmässa som barnen, Lill-Medea och Lill-Jason, plötsligt befinner sig mitt i. Jag ställde mig igen frågan vilken varietet som kändes mest gynnsam att jobba med för tillfället. Eftersom jag spelade dottern i en familj där alla andra talade rikssvenska upplevde jag det som konstigt ifall jag hade pratat något helt annat, så det blev rikssvenska för min del också. Det var som sagt fokus på att få ut den gemensamma berättelsen

och jag kände att finlandssvenskan skulle kunna ta fokus från den. I det här stadiet började jag fundera allt mer på vad det innebär att lyfta upp en varietet eller en dialekt på scenen, och i vilka fall det är gynnsamt. Allt utgår ju generellt från att rikssvenskan är standarden och tar man in en dialekt så blir den direkt ”något annorlunda”, det som sticker ut. Men teater är ju trots allt en illusion och och då borde det ju gå att spela en familj där alla talar på olika sätt och ändå påstå att de hör ihop. Jag tror dock att det språkliga, som allt annat man gör på scenen, måste vara ett medvetet val.

Tidigare under tvåan hade vi ett berättariprojekt där vi åkte ut i lågstadielklasser och berättade en saga baserad på Shakespeares *En vintersaga*. Jag, Hanna och David jobbade ihop som en grupp och tillsammans ville vi få ut vår tolkning av berättelsen. Vi gjorde berättariet sammanlagt fem gånger och jag berättade varannan gång på rikssvenska och varannan på finlandssvenska. Jag ville pröva på hur språket påverkade mig i berättariet och i mötet med barnen. Jag gjorde liknande upptäckter som jag gjort tidigare, jag kände mig säkrare i min berättelse på finlandssvenska. Men skillnaden i det här fallet var att vi hade en gemensam berättelse som skulle ut och då jag talade finlandssvenska fick jag en känsla av att vara lite utanför, att jag stack ut på ett sätt som inte var gynnsamt för berättelsen. Jag upplevde att jag, då jag berättade på rikssvenska, hade lättare att komma barnen nära och känna gemenskap med dem än då jag gjorde det på finlandssvenska. Berättelsen var uppbyggd så att vi tre berättade turvis och den hoppade från person till person. Då jag berättade mina delar på finlandssvenska upplevde jag att det blev det ett sämre flöde i berättandet och helheten gick i vågor. Jag upplevde plötsligt rikssvenskan som lättare.

Denna upptäckt låg som grund för valet av att jobba på rikssvenska i *Medeas barn*. Kontinuerligt under hela tvåan hade jag träffat Teta och övat på rikssvenskan. Hon hjälpte mig mycket i det språkliga arbetet med rollerna i *Tartuffe* och *Richard III* och där hade jag även versmåttan som en hjälpare hand för att ta fatt på rikssvenskan. Nu var det dags för en ny typ av text och med Teta gick jag igenom melodi, betoningar och uttal i mina repliker. Jag hade under arbetet med texter på vers haft lättare för att kombinera arbetet med texten och varieteten med den sceniska situationen, men nu var det plötsligt väldigt svårt att hitta rätt tonfall och nyans då vi undersökte scenerna. Bytte jag riktning och energi så fick mina repliker en helt ny melodi som inte alls kändes rikssvensk och jag hade svårt för att höra när det blev ”rätt”. Liksom i tidigare fall, då jag inte haft versmåttan som stöd, blev det lätt så att jag fastnade i en version att säga saker och hade svårt för att hitta nyanserna. Och om jag försökte leka med varieteten blev den bara väldigt finlandssvensk.

Eftersom rollen jag jobbade med var en 9-åring ville jag att språket skulle höra ihop med henne. De tidigare upptäckterna om att jobba med konsonanter och artikulera kändes inte som att de satt rätt i den här karaktären. Inte heller den låga, bottnade rösten kändes gynnsam att eftersträva. Så jag försökte hitta en annan ingång. Till en början spelade jag väldigt mycket barn och på mina bilder om hur barn är. Jag talade i ett högt och gnälligt tonläge, försökte hitta ett mjukare kroppspråk, som inte var så kontrollerat och jag märkte att jag reagerade på allt med större ansiktsuttryck än jag i vanliga fall gör. Det kändes som att det här endast var pålagda uttryck och min utmaning blev sedan att hitta dessa uttrycks fäste i mig själv. Jag ville inte spela bilden av ett barn, utan istället jobba med den här rollens värld och tankar, vilka i slutändan kanske skulle kunna tolkas som ett barns.

Men rikssvenskan var trots allt en faktor som gjorde att jag väldigt lätt ramlade ner i klichéer och endast lade på fysiska uttryck. Men min första kontakt med rikssvenskan hade ju ändå varit som barn, då jag lekte på rikssvenska och såg på svenska barnprogram, och jag hade på något sätt trott att det kanske skulle hjälpa mig att komma in rollen och känna iver att leka med den. Men jag hittade inte riktigt dit. Kanhända för att jag i det här arbetet igen blivit så mån om att det jag sa

skulle vara perfekt rikssvenska. Jag återgick till att lyssna alltför mycket på hur jag lät istället för att vara i situation. Varför jag gick tillbaka till detta har jag faktiskt ingen förklaring till. Kanhända att jag var väldigt skoltrött, inte var nöjd med något jag gjorde och behövde sommarlov. Dessutom var jag nervös inför att spela för barn, för det kändes som att de skulle komma att se igenom min pålagda barnslighet.

Mötet med publiken, som främst bestod av mellanstadieklaser, var således ett ganska så spännande moment. Jag funderade ifall de skulle reagera på min rikssvenska och om jag skulle ha lättare att ta kontakt med dem när jag talade samma varietet som dem, än om jag skulle spela på finlandssvenska. Alla mina språkfunderingar visade sig ha varit onödiga stressfaktorer. Barnen satt ju inte där och bedömde hur bra jag klarade av rikssvenskan, utan det fanns ju så mycket annat de fokuserade på. Stämningar i rummet, godiset som användes på scen, fotbollen och varandra. Jag försökte efter den första redovisningen verkligen släppa fokus på mig själv och ha all energi på berättelsen och mina medspelare istället. Rikssvenskan fick komma som den kom och jag tillät mig att gå med i de bilder jag har av barns värld. Det gjorde att det blev lite roligare att spela, men trots det kände jag verkligen att det var dags för sommarlov. Jag behövde komma bort från skolmiljön, rikssvenskan och rollarbetena.

Innan det blev dags för sommarlov hade vi dock ett gästspel med *Medeas barn* på Barn- och Ungdomsbiennalen i Lund. Det var uppfriskande att flytta in i en ny lokal och repa in föreställningen i där. Det var även ett bra tillfälle för oss att spela för branschfolk och skapa kontakter. Visserligen kändes det konstigt att spela föreställningen som var riktad till mellanstadiet för en massa vuxna, det uppstod en annan kontakt med publiken, men jag kunde vara relativt avslappnad både i rikssvenskan och med rollen. Åtminstone till en början. En stund in i föreställningen råkade jag se ett bekant ansikte i publiken, en finlandssvensk kulturproducent som jag visserligen inte kände bra, men ändå visste vem det var. På direkten försvann allt mitt självförtroende gällade rikssvenskan och rollen. Jag kände mig urdum där jag höll på traggla mig fram på rikssvenska. Det kändes på något sätt som att jag blivit avslöjad i mina försök att låta rikssvensk. Jag trodde ju inte på hur jag själv lät i rikssvenskan, så hur skulle någon som, liksom jag, har finlandssvenska som modersmål kunna tro på det. En enda finlandssvensk person i publiken gjorde att jag kände mig avslöjad och att jag på något sätt inte stått upp för finlandssvenskan utan gett efter för rikssvenskan. Jag vet, det låter väldigt dramatiskt, men i stunden kändes det väldigt obekvämt och jag funderade ett kort ögonblick över ifall jag skulle övergå till finlandssvenska mitt i en scen och totalt strunta i rikssvenskan. För att bevisa att jag fortfarande håller på min finlandssvenska ådra. Men det ögonblicket gick lika fort som det kom och jag jobbade vidare på rikssvenska, men jag lade märke till att jag ”finlandssvenskifierade” vissa ord och uttryck. Efter en stunds förvirring var jag tillbaka på banan och hade lyckats strunta i hur jag lät och fokuserade istället på berättelsen. Även om publiken knappast märkt något av min korta stund av språkförvirring, så var det en intressant upptäckt jag gjort.

I och med det här blev det än en gång tydligt att det handlar om så mycket mer än bara språket, hela min identitet är uppbyggd på att jag talar finlandssvenska och jag vill faktiskt kunna jobba på finlandssvenska i Sverige i framtiden. Jag kom på mig själv med att jag allt mer börjat acceptera att rikssvenskan är ett måste för att kunna jobba i Sverige och att finlandssvenskan bara är en bonus som jag kan lyfta fram om det behövs. Men efter det här insåg jag att jag i främsta hand vill tala finlandssvenska och att rikssvenskan endast är bonusen, de tankar jag hade från början då jag inledde min språkövergång.

Sammanfattning över upptäckter under barnteaterprojektet:

- Vilken varietet man än bestämmer sig för på scen så ska det vara ett medvetet val.
- Finlandssvenskan kändes icke-gynnsam då fokus skulle ligga på berättelsen och finlandssvenskan stoppade flödet.
- Jag föll tillbaka till svårigheterna att hitta varieteteten.
- Rikssvenskan var en orsakande faktor att jag föll in i klichéer.
- Tanken om att så långt som möjligt arbeta på finlandssvenska i framtida jobbsammanhang blev stark.

Tredje året

Praktiken: Mötet med branschen

Tredje studieåret inleddes med en termins praktik. Jag hade fått praktikplats på Göteborgs Stadsteater i uppsättningen *Park Aveny*, vilket innebar ny stad och nytt sammanhang. Under våren, innan det ännu var bestämt ifall jag skulle få praktikplats där, träffade jag regissören Tobias Theorell för att provläsa för rollen som Clou, en biblioteksstuderande som stalkade in sig i en författarkrets och följde med dem som ett öga utifrån. Rollen var en berättarroll som inledde föreställningen med en prolog, dök upp nu och då under pjäsen som en tyst betraktare, hade en dialogscen med huvudkaraktären och sen knöt ihop hela berättelsen i slutet. Jag provläste på finlandssvenska och efter min insikt från *Medeas barn*-projektet, så var jag också inställd på att jobba på finlandssvenska ifall jag skulle få rollen. Jag nämnde det för Tobias och han förhöll sig positiv till att jag pratade min egen varietet. När det sedan blev klart att jag skulle få praktikplats i Göteborg kändes det skönt att veta att jag skulle få jobba på finlandssvenska under hösten och jag var nyfiken på hur det skulle tas emot på fältet. Ur marknadsföringssynpunkt tänkte jag också att jag kan utmärka mig med min finlandssvenska och sticka ut lite. Visserligen visste jag nu att finlandssvenska i Sverige inte längre är ovanligt och att det känns accepterat på scen, men eftersom jag ändå hade som plan att i framtida jobb i Sverige klara mig så långt på finlandssvenska som möjligt tyckte jag att det var bra att börja med det redan under praktiken.

Repetitionerna inleddes i augusti och började bra. Det kändes skönt att komma in i ett nytt sammanhang och bli inspirerad av nya möten och skådespelartekniker. Ganska snart märkte jag dock att det var en del jargonger som jag inte riktigt kunde hänga med i, precis som jag upplevt på skolan. Det var visserligen interna jargonger på teatern som de fast anställda hade, men det uppstod också en jargong i arbetsgruppen som jag kände mig exkluderad från. Det blev svårare att hänga med i skämten, inte för att jag inte förstod dem, men jag upplevde att jag helt enkelt inte var med i samma rikssvenska språkrytm. Det var samma känsla som jag hade under det första året på skolan, och jag tror den dök upp igen för att det var så mycket nytt att ta in och så många nya människor att anpassa sig till och läsa av. Och jag vill påstå att språket hade en del att göra med denna känsla av utanförskap. Även om rikssvenska uttryck och ord vid det här laget blivit bekanta för mig kändes de fortfarande obekväma och konstiga att använda själv. Liksom i ettan infann sig igen en känsla av falskhet då jag använde dem och jag hittade inte den glada spontana sidan av Jessica, även om det *bara* handlade om att ändra ord och uttryck i finlandssvenskan mot de rikssvenska versionerna och inte om att byta varietet totalt. Dessutom har jag dålig koll på svenska kulturpersonligheter och skådespelare och det var ofta som samtalsämnet och skämten handlade om dem. Då var det svårt att hänga med i jargongen.

Som jag nämnde var det även språkrytmen som påverkade. Ibland skulle jag hänga på ett skämt som just sagts, men det blev platt fall och helt orytmiskt. Visserligen är jag kanske inte den bästa på att leverera en rolig slutkläm eller kommentar, som jag upplever det, men jag tror att det inte bara var jag som var ute och cyklade, utan den gemensamma nämnaren i varieteterna saknades. Betyder det här då att finlandssvenskar och rikssvenskar inte kan skämta med varandra överhuvudtaget? Naturligtvis inte. Men jag kände att jag i det här fallet inte lyckades ta mig in i den språkliga gemenskapen och hade kanske därför svårt att ta plats och leverera ett skämt med självförtroende.

Dessutom så var min roll ganska ensam, hon hade sin egen ramberättelse utanför huvudberättelsen, vilket gjorde att jag oftast repeterade ensam med regissören. Det var något jag hade vetat om innan men det blev mer isolerat än jag hade tänkt. Jag kunde dock använda mig av finlandssvenskan som ett aktivt val, som gjorde att karaktären ännu mer skilde sig från de andra och levde i sin egen värld. Efter en tids repetitioner kom jag in i en fas där det kändes som att jag inte hade någon betydelse för historien alls och inte fick kontakt med någon i ensamblen. Mattias i min klass var med i samma produktion så med honom pratade jag en del och luftade tankar, men i mitt arbete kände jag mig ensam. Dessutom har jag inga kontakter i Göteborg och hade aldrig varit där förut så den gemenskapen fanns inte heller. Men allt blev bättre då vi började ha genomdrag och jag fick en helhetsöversikt över pjäsen och bågen i min roll. Jag började känna hur mitt språk allt mer passade in med rollen, dels stärkte det hennes roll som betraktare och inte delaktig i historien, dels kunde jag använda mig av mitt språkliga självförtroende och vågade ta den tid och plats jag kände att jag behövde, vilket gav rollen en självsäkerhet som passade henne.

Finlandssvenskan togs emot av publiken utan större kommentarer, men ibland var det någon som nämnde att det lät så vackert och klingande och rent. Beslutet att jobba på finlandssvenska ångrade jag inte, tvärtom måste jag faktiskt erkänna att jag kände mig stolt över att använda min egen varietet.

En intressant slutsats som jag kom fram till under den här perioden var att då jag talade rikssvenska kände jag mig osäker som individ men hade lättare att känna del i gemenskapen, medan finlandssvenskan gjorde mig självsäkrare som individ, men med en känsla av utanförskap. De olika varieteterna har alltså sina specifika styrkor och svagheter och för att kunna känna mig totalt tvåspråkig tror jag dessa måste kopplas samman.

Sammanfattning över upptäckter under praktiken

- Det var skönt att jobba på finlandssvenska, och det accepterades utan problem.
- Känslan av språkligt utanförskap blev tydlig igen.
- Finlandssvenskan stödde min tolkning av rollen.
- Finlandssvenskan ger mig gott självförtroende, men en känsla av utanförskap, medan rikssvenskan ger mig sämre självförtroende, men en känsla av gemenskap.

Tillbaka på skolan, rollarbete: Det allra viktigaste

Efter praktiken fortsatte studierna i Malmö. Det kändes skönt att vara på hemmaplan igen, även om lusten att komma ut på arbetsfältet hade ökat under hösten. Den här terminen hade vi en utbytesstudent från Teaterhögskolan i Helsingfors, från den svenska institutionen, och det var

spännande med en ny person, Simon, i gruppen. Liksom jag är Simon finlandssvensk, men till skillnad från mig kommer han från Nykarleby i Österbotten, medan jag är uppvuxen i Helsingfors. Vi kände varandra lite grann från förut, men hade inte jobbat ihop. I och med att vi nu hade en stark gemensam faktor i språket bidrog det till att jag kände mig väldigt trygg med honom. Simon pratar en finlandssvenska med lite österbottnisk melodi och det var intressant att märka att min finlandssvenska blev påverkad av den, då det var den enda finlandssvenskan jag hade i min vardag, eftersom min pojkvän hade varit tvungen att flytta tillbaka till Finland på grund av studier. Jag hade under hela hösten endast pratat finlandssvenska och fortsatte med det på skolan. Det var till stor del ett medvetet val jag gjorde. Jag kände att jag inte hade lust och drivkraft att konstant jobba på rikssvenska och tala det i skolan och med mina klasskamrater. Jag ville ju ändå i framtida jobb arbeta på finlandssvenska så långt som möjligt och ha rikssvenskan som ett kort i rockärmen jag kan plocka fram ifall det behövs. Även om jag långt ifrån kände att jag behärskade rikssvenskan, hade jag åtminstone en mängd verktyg för att hitta in i den. Jag visste rent tekniskt vad som krävdes, och hur jag skulle gå tillväga ifall jag skulle göra en roll på rikssvenska. Sen skulle det naturligtvis ta en längre period att bli varm i kläderna och hitta tillbaka till allt, men för tillfället kände jag att jag ändå ville fokusera på finlandssvenskan. Nu efterhand kan det ibland slå mig att det kanske var dumt att välja bort rikssvenskan så totalt. Jag känner i dagens läge att det blir allt svårare att hitta tillbaka till den, då jag försökt göra det, men å andra sidan har det inte varit helhjärtade försök utan bara halvdana. Skulle jag verkligen gå in för det tror jag det skulle lossna.

Så min plan var alltså att fortsätta jobba på finlandssvenska i skolan. Det innebar att jag bytte språk inte bara i sceniska sammanhang utan också i korridorerna och i umgänget med alla på skolan. Det fungerade bra och det var ingen som kommenterade det utan det kändes efter en kort tid som att det alltid varit så. Jag kände dock ett större självförtroende överlag. Det kan naturligtvis också ha att göra med att jag efter praktiken fått mer distans till studierna efter att ha varit borta en termin, och nu mer än innan visste vad jag ville ha ut av mina studier utgående från vad jag kände att jag behövde.

Det tog ett tag att vänja sig vid att ha en annan finlandssvensk på klassen och i skolsammanhanget. Även om jag och Simon fortfarande var i språklig minoritet, kändes det som att språket inte längre stack ut på samma sätt som jag upplevt det innan. Det var även konstigt att ha någon på skolan som jag hade gemensamma teaterreferenser från Finland med. Det att han var på skolan tror jag var ytterligare en orsak till att jag höll mig endast till finlandssvenska hela tiden, vilket jag upplevde var väldigt skönt eftersom jag inte var tvungen att ha språkaskten som fokus då jag jobbade. Samtidigt som känslan över att jag gett upp rikssvenskan för hastigt ibland infann sig och jag kanske skulle ha varit betjänt av att åtminstone i någon mån hålla kvar den varieteten. Men jag gjorde mitt val.

Under den här terminen jobbade vi bland annat med pjäsen *Det allra viktigaste*, och jag arbetade med rollen Studenten, som försökt hänga sig, men misslyckats och som nu ville revolutionera mot allt det gamla. Röstmässigt försökte jag lägga mig lägre nivå för att få tyngden hos honom, men det gav upphov till att jag blev väldigt trött i rösten, liknande upplevelse jag hade i arbetet med mördaren. Då hade jag visserligen jobbat på rikssvenskan vilket gjorde att ett lägre röstläge var svårare att hitta där, men här upplevde jag det i finlandssvenskan också. Jag fick återgå till att hitta den ordentliga stabila grunden och bygga på steg för steg. När jag ser på inspelningen tycker jag inte att jag riktigt lyckats hitta botten, och tror att det i situationen kändes bättre än det som kom ut. Överlag tycker jag att det verkar som att jag i det här rollarbetet verkar ganska oengagerad på många sätt, både i mina fysiska uttryck och i arbetet med texten. Jag minns att det var ett arbete som jag kände mig ganska låst i och jag tappade lusten för rollen i ett tidigt skede. Utmaningen

blev då att försöka få igång mig själv genom att hitta lustfyllda uppgifter, och det hjälpte visserligen, men det känns ändå som att jag inte riktigt hittade dit.

Sammanfattning över upptäckter vid återkomsten till skolan efter praktiken:

- Jag tar beslutet att endast tala finlandssvenska, vilket är befriande.
- Ytterligare en finlandssvensk student bland dem som talade rikssvenska gjorde att jag inte längre kände mig lika annorlunda.
- Jag har verktyg för att hitta tillbaka till rikssvenskan ifall det skulle behövas.

Fjärde året

Utbytestermin på Teaterhögskolan i Helsingfors

Hösten 2009 gjorde jag en utbytestermin på Teaterhögskolan i Helsingfors, på det Nordiska magisterprogrammet (NorMa). Det är ett magisterprogram öppet för nordiska studerande på magisternivå och för verksamma skådespelare som vill vidareutbilda sig. Jag ville passa på att ta vara på chansen att studera på en annan skola innan jag går ut och dessutom var jag sugen på att åka hem till min hemstad. Förutom nyfikenheten på skolan där och iveren att möta studerande från andra nordiska länder, såg jag det också som en möjlighet att marknadsföra mig i Finland och skapa kontakter där. Trots att NorMa-programmet är öppet för intresserade från hela Norden visade det sig att det dock främst var finlandssvenskar på programmet, förutom en norrman och två svenskar. Min första tanke var att det var synd att det inte var en större blandning från flera nordiska länder, för jag hade sett fram emot att ta del av de olika skolornas utbildningar, samtidigt som bara det att se nya ansikten kändes otroligt inspirerande. Det visade sig dock att det var två som studerat i Danmark, vilket gjorde att det sist och slutligen ändå blev en blandning av flera olika skolor i Norden.

Teaterhögskolan i Helsingfors är en stor skola med över 400 studerande på olika linjer, men den svenska institutionen för skådespelarkonst är relativt liten med ca 30 studerande. Det var på den svenska institutionen jag gjorde mitt utbyte, och där har de finlandssvenska som huvudsakligt arbetspråk. Redan i början av terminen märkte jag hur skönt det var att höra till den språkliga majoriteten på klassen, och det var lättare att komma in i jargongen. Dock måste jag tillägga att jag faktiskt kände flera i klassen sedan innan, inte bra men lite grann, och det bidrog givetvis till att det kändes tryggt. Och bara det att vara på hemmaplan tror jag gjorde att jag kände mig tryggare i mig själv och med det jag gjorde.

Improvisation

Vi började terminen med ett block i improvisation. Jag har alltid tyckt improvisation varit läskigt och har haft svårt för att släppa loss och ge mig ut på hal is. I Malmö har vi haft ytterst lite improvisationsarbete så jag var ändå glad över att nu få prova på den biten ordentligt. Vi jobbade

med olika improvisationsövningar, som handlade bland annat om att gå på sina första impulser, öppna upp lyssnande och öka kunskapen kring hur en berättelse byggs upp. I det här arbetet tror jag att det verkligen var till min fördel att jag var i en finlandssvensk språkgemenskap, eftersom jag vågade ta plats, både med kropp och med röst. Språket var inget jag tänkte på utan det bara fanns där, till skillnad från att jag i arbeten på rikssvenska alltför ofta hade upplevt ett splittrat fokus. Plötsligt blev språket en styrka, någonting jag vågade lita på och vara i och utnyttja. Det kändes också lättare att göra bort mig på min egen varietet, utan att kritisera mig själv.

Målet med kursen var, förutom att lära sig grunderna i improvisation, att göra en improvisationsföreställning riktad till högstadieelever. Utifrån teman som de ville se oss jobba kring, improviserade vi fram scener och berättelser kring övningar och ramar vi bestämt att vi skulle använda. Jag har nog aldrig känt mig så nervös inför en föreställning. Ingen av oss hade någon som helst aning om vad som skulle hända på scenen eller vilket tema vi skulle jobba utifrån, och det var nervöst, men det var samtidigt också väldigt befriande. Jag hade inget annat val än att verkligen lyssna på mina medspelare, inte stressa iväg och våga gå på impulser. Den här kursen fick mig faktiskt att inse hur roligt improvisation är och jag kunde mot slutet av föreställningsperioden njuta av att stå där på scen och inte ha någon aning om vad som skulle ske. Språkmässigt kände jag mig trygg och jag tror det gjorde att jag i grunden hade ett stabilt självförtroende att stå på.

Som pricken över i:et blev vi inbjudna att göra vår improvisationsföreställning på en teaterfestival i Ryssland, i St. Petersburg. Vi gjorde ett gästspel på skolan där och det var främst studerande från skådespelarutbildningen i publiken. För att få till stånd någon slags kommunikation, rent språkligt, hade vi valt att under den här föreställningen improvisera på engelska. Vid närmare bekantskap med skolan visade det sig dock att studenterna där förstod väldigt lite engelska. Vi hade blivit tilldelade en tolk som fungerade som vår guide under vår vistelse i St. Petersburg och beslutet togs att han skulle tolka också under själva föreställningen, från engelska till ryska. Detta var verkligen en ny situation, för oss alla vågar jag påstå. Vi skulle alltså dels komma ihåg alla grunder som vi jobbat med i improvisation och de olika delarna föreställningen bestod av, dels göra det på engelska samtidigt som vi skulle gå på våra första impulser, vilket inte var helt lätt då de engelska orden vägrade infinna sig och det ibland bara blev nonsensspråk. Och utanpå detta skulle vi vara medvetna om att ge lite tid och pauser för tolken att översätta det vi sade till ryska. Det var många bollar i luften på en gång och det kändes svårt att förbli öppen och mottaglig för de impulser som kom. De många bollarna ledde å andra sidan till att koncentrationen i rummet blev väldigt hög och alla var otroligt närvarande. För min egen del kändes det faktiskt som att jag tog ytterligare ett steg mot att våga vara ute på svag is, och jag kunde njuta av att inte veta vad som skulle hända.

Iphigeneia

Följande projekt, som motsvarade diplomarbete 1 i Malmö för min del, var ett arbete med moderna klassiker. Vi på klassen blev indelade i mindre arbetsgrupper där också regi-, ljud-, ljud- och scenografistuderande ingick. I min grupp var vi sex skådespelare, alla med tidigare utbildning från olika ställen: Malmö, Helsingfors, Göteborg, Vasa, Umeå och London. Regissören och scenografen var studerande från Oslo, medan ljud- och ljusdesignerna var från Helsingfors. För att alla skulle förstå varann hade vi engelska som arbetspråk, främst för att ljud- och ljusdesignerna inte förstod svenska så bra. Pjäsen vi skulle jobba med var *Iphigeneia*, en nyskriven norsk pjäs baserad på Euripides drama. Ett drama om Kung Agamemnon som offerar sin dotter för att få vind i seglen, för att segla över till Troja och ta tillbaka sköna Helena som allierat sig med fienden. Jag

blev tilldelad rollen som Iphigeneia, en oskyldig ung flicka, som, då hon får höra att hon ska offras, tar steget in i vuxenlivet och istället för att oskyldigt offras, offras på hennes egna villkor. Eftersom det vid repetitionsstarten inte fanns en svensk översättning på pjäsen, började vi läsa en engelsk version som fanns, mycket för att alla skulle kunna förstå historien och känna sig delaktiga i arbetet. En tid in i repetitionsperioden togs det definitiva beslutet att vi skulle spela på engelska, även om vi skådespelare alla behärskade svenskan. Men vi kände alla att det skulle varit konstigt att gå över till svenska efter att under repetitionerna hittills endast hållit oss till den engelska versionen.

Att arbeta på engelska både på scen och utanför var väldigt givande, men svårt. Trots att pjäsen var skriven på en relativt vardaglig engelska, var det, liksom jag upplevt i arbetet med rikssvenskan, svårt att få replikerna att bli mina och höra ihop med min kropp och min röst. Jag kände mig också språkligt hämmad i diskussioner som uppstod under repetitionerna. Visserligen tycker jag att jag har en bra engelska och jag har inga problem med att göra mig förstådd, men jag talar inte språket aktivt i vardagen och det tog tid att hitta in i det och känna flödet. Speciellt svårt var det då både regissören och en av skådespelarna pratade väldigt bra flytande engelska, de var så gott som tvåspråkiga. De flöt ofta in i ivriga diskussioner i ett väldigt högt tempo, och då var det svårt att både hinna fundera och förstå det de talade om och komma med egna instick. Att ha engelskan som kontinuerligt arbetsspråk gav mig dock den fördelen att jag hade daglig kontakt med språket och inte bara använde det i mina repliker, vilket underlättade arbetet enormt.

Under repetitionsarbetet uppe på golvet dök det upp bekanta problem för mig, liknade problem jag stött på i arbetet med en roll på rikssvenska.

För det första hade jag svårt att hitta nyanserna i mina repliker. Allt blev väldigt monotont och hade ungefär samma melodi. Att hitta nyanserna i språket var ju något jag jobbat mycket med i rikssvenskan, så därför blev jag i ett ganska tidigt skede medveten om detta även här.

För det andra märkte jag att min röst inte bottenade och eller hade en stabil grund att stå på. Jag lättade i rösten och använde inte hela kroppen då jag talade. Mitt grundtonläge i rösten höjdes även. Det blev slitsamt röstmässigt, eftersom rösten inte var etablerad i kroppen. Detsamma hade jag ju upplevt i t.ex. arbetet med mördaren i *Richard III*, där jag hade försökt pressa ner rösten utan att ha hittat grunden först. Det resulterade också i en väldigt ogynnsam röst användning.

För det tredje var jag tvungen att vänja munnen och tungan vid nya ord och ljud, vilket var ett muskulärt arbete som kan påminna om det arbetet jag gjorde med Shakespeares text i rollen som Lady Anne. En av skådespelarna i vår grupp, som inte var studerande utan rekryterad utanför skolan eftersom vi var en man kort, hade utbildat sig i England. Han coachade oss i engelskt uttal, främst i brittisk engelska eftersom det var det han själv bäst bemästrade. Hans tränade öra hjälpte mig att hitta rätt uttal och jag fick bra tips på vilka detaljer i språket jag kunde fokusera på. Även om målet inte var att alla skulle spela på en klanderfri brittisk engelska, ville vi såklart att språket inte skulle bli ett hinder för berättelsen.

Den fjärde problematiken jag kände av i att arbeta med en roll på engelska var att göra språket och replikerna trovärdiga för mig själv. Precis samma upplevelser av att låta falsk som jag upplevt i rikssvenskan, hade jag här. Det jag sade kändes hela tiden distanserat och pålagt. I den här föreställningen var det dock inte ett jättestort problem eftersom det var väldigt tydligt när vi gick in och ut i rollerna. Vi som skådespelare satt hela tiden på scenen när vi inte hade en scen i berättelsen. Språket fungerade således tydligt som en effekt. Trots detta var jag ändå fullt i

situation när jag väl spelade, och då ville jag att språket skulle sitta och att hela jag visste vad jag sade.

Även om arbetet var tungt, inte bara språkligt utan också på grund av spänningar i gruppen, så var det en period som gav mig en enorm självförtroendekick. Speciellt insikten över att jag kan spela på engelska och ändå kunna fokusera på roll, handling och situation var stärkande. Det var givande att se hur jag kunde se likheter mellan arbetet med engelskan och rikssvenskan, även om den stora skillnaden här ju var att engelskan var ett helt annat språk och inte bara en annan varietet av svenska. Men de grundläggande problemen och frågeställningarna var de samma och jag kände att jag kunde överföra de metoder att närma mig ett språk som jag fått i arbetet med rikssvenskan till arbetet med engelskan.

Jag hade i början av processen också varit väldigt nervös för vad publiken skulle tycka om min engelska och ifall de skulle förstå, men den nervositeten försvann efterhand och när det väl var dags för premiär var engelskan en självklar del av rollen och jag kunde inte tänka mig att hon skulle ha talat på något annat sätt.

Eget projekt: Hon som inte är jag

Under det fjärde året i Malmö görs det s.k. egna projekt, där studenterna har helt fria händer att göra en egen produktion. Det kan vara allt från monologer till ett arbete i en mindre grupp. Jag påbörjade mitt arbete med det egna projektet redan under sommaren innan fyran, eftersom jag visste att jag skulle ha knappt om reptid för det under mitt utbyteshalvår i Finland. Den egentliga premiären skulle ske i Malmö i februari, men jag fick möjlighet att spela mitt i Helsingfors redan under hösten. Orsaken till att jag spelade där var att det på skolan ordnades så kallade teaterdagar, dit hela det finlandssvenska scenkonstfältet var inbjudet, några dagar av diskussioner, möten, teater och mingel. Jag såg detta som en ypperlig möjlighet att marknadsföra mig och repeterade således fram mitt eget projekt till en färdig föreställning. *Hon som inte är jag* hette den och berättade om en kvinna som försöker leva upp till ideal och ha det perfekta, lyckliga livet, men inser att hon inte vill gå med på alla dessa krav som ställs. Det var ingen tvekan om ifall jag skulle spela på finlandssvenska eller inte. Föreställningstematiken kändes väldigt nära mig och jag ville uttrycka den på mitt eget modersmål. Dessutom var det i sig en utmaning att stå ensam på scen med en monolog, och rikssvenskan kändes endast som en för övermäktig uppgift. Dock fick jag med rikssvenskan på ett litet hörn.

Föreställningen byggde på ett hopplock av olika texter och en scen i pjäsen bestod enbart av citat ur modetidningar. Då de plockats ur sitt sammanhang, tedde sig många väldigt överdrivna och klyschiga, t.ex. Våga vara vacker! Våga vara sexig! Bli en gudinna! Bli ett sexproffs! I min iscensättning var de repliker ur föreläsningen ”Vägen till lycka, hitta drömprinsen”. Jag jobbade med att hitta en övertygande, entusiastisk, överdrivet positiv karaktär, som bara brann för dessa ideal. I ett tidigt skede råkade jag under en repetition plötsligt tala rikssvenska då det var dags för föreläsningsscenen och jag kände direkt att karaktären föll på plats. Jag kunde verkligen överdriva och det blev ett större bryt till min grundkaraktär, som berättelsen kretsade kring. Även om jag inte talat rikssvenska på länge, så fanns det där någonstans i bakhuvudet. Jag överdrev mycket, men kände att jag kunde tillåta mig det, för jag hittade ändå en trovärdighet i rollen. Jag kom fram till att hon verkligen trodde på det hon sade och bara var så ivrig över att dela med sig av sina fantastiska tips. Även om rikssvenskan var överdriven så kände jag mig inte falsk inombords.

Jag ville lägga ner tid på att få rikssvenskan att låta så bra som möjligt och kontaktade Teta och bad henne läsa in de textpartier jag skulle göra på rikssvenska. Med hennes inläsning som modell kunde jag sedan pendla mellan att jobba tekniskt med uttal och ljud eller bara inspireras av rikssvenskan och låta det påverka rollen.

Vid premiären i Helsingfors var jag faktiskt inte nervös inför den rikssvenska delen. Jag visste att jag hade bäst koll på det jag gjorde och att jag faktiskt haft kontinuerlig rikssvenska-undervisning i två år och behärskade varieteten. Känslan av falskhet var heller inte närvarande, eftersom föreläsningsrollen endast dök upp en kort stund i pjäsen och sen var borta igen. Dessutom så gjorde jag henne väldigt överdriven och kände att jag kunde ha distans till det hela och ta det lättsamt, samtidigt som jag kände att jag hade fått rikssvenskan i kroppen och gjort den trovärdig för mig.

När jag sedan spelade i Malmö var jag mer nervös för det rikssvenska partiet, eftersom jag visste att alla skulle höra ifall jag bröt på finlandssvenska och det skulle vara svårare att gå igenom som rikssvensk. Men som sagt så var hon en väldigt kortlivad person i föreställningen och jag hann helt enkelt inte börja noja över hur jag lät eller om det verkade rikssvenskt.

En intressant iakttagelse var dock att den finländska publiken hade mycket roligare åt henne än den svenska, vilket jag tror beror på fördomar och förutfattade meningar.

Sammanfattning över upptäckter under mitt utbyte:

- Den språkliga gemenskapen gjorde mig modigare i arbetet, jag vågade ta mer plats.
- Jag kunde utnyttja de upptäckter jag fått i arbetet med rikssvenskan, då jag jobbade på engelska.
- Att endast jobba med en kort sekvens på rikssvenska i ett arbete gjorde att jag upplevde varieteten som lättsam.

Sammanfattning av del I

Efter att ha gått igenom mina fyra studieår och arbetet med språkövergång, har jag urskiljt frågeställningar och problem som återkommer i de olika arbetena. Jag har valt att dela in dem i fyra övergripande teman, teman som utgör grunden för uppdelningen av den andra delen av mitt magisterarbete.

Metoder för språkövergång

Hur jag närmade mig rikssvenskan
Processen för språkövergång
Metoder för språkövergång vid Teaterhögskolan i Oslo (Abu Asab 2005)

Självförtroende och språkövergång

Kopplingen mellan självförtroende och språklig gemenskap
Känslkopplingar till språket

Röst och kropp

Hur påverkas rösten?
Hur påverkas kroppen?
Att ta plats på en rikssvenska

Trovärdighet

När känner jag mig trovärdig på scen?
Att ingå kontrakt med publiken
Att göra språket till ett medvetet val
Varietet/dialekt = komik?

Dessa fyra teman har varit involverade in mitt arbete med rikssvenskan och de är alla kopplade till varandra. Jag har valt denna uppdelning för att jag tycker att den ger mig en bra överblick över vilka huvudproblem jag kämpat med, men för någon annan kanske en annan uppdelning skulle vara till vinst. De fyra stora blocken kan i det här skedet tyckas väldigt stora och omfattande och de spänner över ett väldigt stort område. Jag kommer således nu att försöka precisera och konkretisera dessa teman och de funderingar jag haft kring dem. Fortsättningsvis kommer mycket att bygga på mina egna upplevelser av att arbeta på rikssvenska, men jag kommer även att använda mig av intervju material jag samlat på mig. Jag vill påpeka att jag är medveten om att eventuella upprepningar kan förekomma, men deras syfte är att ytterligare understryka och betona de frågeställningar och upptäckter jag gjort i mitt arbete med rikssvenskan.

Alla personer jag intervjuat jobbar eller har på något vis jobbat med någon typ av språkövergång. Jag har intervjuat röst- och talpedagoger vid Teaterhögskolan i Helsingfors och Malmö, för att få deras syn på vad som krävs vid arbetet och vilka metoder de använder sig av då de arbetar med studerande som ska lära sig en ny varietet för scenen. Förutom de två har jag samtalat med två studerande som studerade med mig under mitt utbyteshalvår i Helsingfors, med olika nationaliteter och modersmål, om hur de ser på att arbeta på en annan varietet eller språk. Intervjuerna är gjorda under perioden 8.12.2009–12.2.2010 och jag kommer inte att återge dem i sin helhet utan endast använda citat ur dem för att kommentera, förstärka och ifrågasätta de funderingar jag har.

Jag vill här poängtera att jag medvetet valt att endast vinkla arbetet med språkövergång utifrån mina studier och inom utbildningen. Detta betyder att jag bl.a. inte synat hur branschen ser på

arbetet med varieteter, inte heller intervjuat verksamma skådespelare eller fört statistik över vilka varieteter som accepteras på de svenska scenerna. Det här är något jag väldigt gärna skulle vilja fördjupa mig i, vid ett annat tillfälle, men för stunden har jag valt att lägga fokus på hur arbetet med rikssvenskan påverkat mig och mitt sceniska arbete.

Alla de jag intervjuat har också haft en grad av språklig medvetenhet, vilket betyder att de, liksom jag, funderat en del på dessa frågeställningar. Jag inser att det säkert skulle bli en annan vinkling ifall jag intervjuat personer med mindre språklig medvetenhet, men för just det här arbetet kände jag att jag ville få veta hur andra upplevt ett liknande arbete och jämföra det med hur jag upplevt mitt, för att kunna få syn på likheter och olikheter, och för att få klarhet i om jag varit ensam om att uppleva dessa saker.

Då jag valde tema för detta arbete försökte jag hitta litteratur kring hur en språkövergång kan påverka det sceniska arbetet, men hittade väldigt lite. Dock finns det mycket skrivet om språkets påverkan på människan och vad det innebär att byta språk då man t.ex. flyttar till ett nytt ställe eller att plötsligt vara i den språkliga minoriteten i en gemenskap. Även om detta inte direkt är kopplat till skådespelararbetet, så är det ändå grunden till de problem och hinder jag stött på, och jag kommer således även ta in texter knutna till detta. Här vill jag återigen poängtera att mitt fokus trots allt ligger på skådespelararbetet och inte i huvudsak på språkpsykologi eller språkvetenskap. I källförteckningen har jag listat den litteratur jag använt mig av och kan rekommendera som läsning ifall någon på egen hand vill fördjupa sig mer i språkvetenskap.

DEL II

Språkövergångens påverkan på mitt sceniska arbete – ett försök till tematisk analys

Metoder för språkövergång

Ett barn lyssnar till ett ord ungefär hundra gånger innan det själv börjar producera ordet och ljuden, som det sen producerar många många gånger om och smakar på. Småningom börjar barnet använda uttrycken i rätt sammanhang. Så om man ska gå igenom den processen så ska man först lyssna in alla nyanser. Och vad är det att lyssna? Tänk dig att du inte hör skillnaderna först, då måste du börja arbeta med muskulaturen för att kunna kontrollera det du ska formulera. Så du måste använda hörseln eller finmotoriken. Och sedan småningom börja lyssna in att om musklerna gör såhär blir det ett annat ljud. Det finns så mycket finmotorik och så mycket koordineringsarbete i detta att det tar mer tid än man anar.

(Harriet Sevelius, röstpedagog Teaterhögskolan i Helsingfors, 8/12 2009)

Lyssna, härma, lyssna, härma, lyssna, härma. Hur ser det ut? Öppen käke? Stängd käke? Att lära sig var dialekten sitter. Vid näsroten? Långt fram på läpparna? Långt bak i svalget? Olika placeringar ger olika kvalitet i mun och kropp.

(Margareta "Teta" Unné-Göransson, röstpedagog Teaterhögskolan i Malmö, 12/2 2010)

Arbetet med en varietet kan se ut på olika sätt beroende på vad man vill uppnå och hur bekant man är med den sedan innan. I mitt fall har det främst handlat om att öppna upp för att aktivt lyssna på likheter och skillnader mellan rikssvenska och finlandssvenska, för att sedan själv börja försöka härma de ljud, uttal och ord som är nya. Och slutligen försöka förankra varieteteten i min kropp och mina uttryck. Det har varit ett långsamt arbete, där resultaten inte gett sig till känna direkt, utan knappt märkbart krupit sig på. Stegvis har jag blivit mer och mer insatt i vad som är det specifika i rikssvenskan och hur det skiljer sig från finlandssvenskan.

Så som både Harriet och Teta kommenterar här ovanför, så är det lyssnandet som är a och o i arbetet med en ny varietet. Att lyssna och att sedan försöka producera ljudet själv, smaka på ordet och ljuden och småningom känna att ordet hör ihop med en själv. Denna process har av mig krävt tålamod och framför allt ett mod att våga kasta mig in i något som känns främmande och osäkert.

Hur jag närmade mig rikssvenskan

Som jag redan tidigare redogjort för i min kronologiska del har jag jobbat med Teta i olika övningar för att hitta in i rikssvenskan. Jag tänkte här nedan lyfta fram de övningar vi jobbat med mest och som jag känner att jag fått mest ut av.

• Härmning

Att lyssna och härma har varit det centrala i mitt varietetsbyte. Redan under min första lektion i rikssvenska, den som jag hade tillsammans med Kajsa i ettan, härmade vi varandra för att öppna

upp för lyssnandet och prova på att sätta en annan varietet i munnen. Ibland då jag jobbat med repliker eller något kort textparti har Teta läst före mig och jag lyssnar och härmar efter henne för att få ett grepp om melodin och de olika ljuden. Även om betoningar och melodi ändras i en scenisk situation så är det bra att ha en grund att stå på.

- Ljudramsor

För att öva på de specifika ljuden som skiljer rikssvenskan från finlandssvenskan har jag fått läsa ramsor och korta berättelser där fokus ligger på ett ljud i taget. Exempel på en sådan är:

Sju sjuka skönsjungande sjuksköterskor sjunger om
stjärnor och choklad utanför sjukhemmet.

Det går väl inte att ta miste på att fokus här ligger på sj-ljudet, som i finlandssvenskan är mycket spetsigare än rikssvenskan.

Då det handlat om att försöka hitta ett specifikt ljud har det varit givande att se hur det ser ut när det bildas. Jag har fått bilder av Teta där tungans placering påvisas i olika ljud och sett hur det ser ut verkligheten när hon bildat ljuden. Ifall jag inte hör tydliga skillnader kan jag, som Harriet kommenterar, försöka härma hur hon gör rent muskulärt och känna skillnaden i muskulaturen för att småningom höra att ljudet ändras.

- Spela in texter

En viktig faktor i arbetet har varit att få höra mig själv på rikssvenska, för att ännu tydligare bli medveten om hur de olika ljuden låter och bli medveten om vad som är mina fallgropar där jag tappar det rikssvenska uttalet och melodin. Förutom de olika inspelade rollarbetena som jag haft möjlighet att kolla på, har jag även läst in en del kortare texter. I början av ettan hade vi röstprov, där vi skulle läsa in en text för att få höra hur vi lät och hur vi jobbade med andningen. I trean läste vi in samma text och kunde sedan lyssna efter ifall rösten förändrats eller lät annorlunda. Jag läste in på rikssvenska båda gångerna och det är intressant att höra skillnaderna mellan de båda inspelningarna. Den största skillnaden finns i uttal och att min röst i den andra inspelningen känns mer förankrad i rikssvenskan än i den första.

Förutom att jag själv läst in, har Teta också läst in texter som jag har kunnat lyssna på och härma efter.

- Växla mellan finlandssvenska och rikssvenska i en text

Jag nämnde tidigare att jag upplevt det svårt att få med min egen personliga röst och dess kvaliteter in i rikssvenskan. En mycket effektiv och bra övning vi jobbade med för att få detta att fungera var att jag i ett textparti växlade mellan rikssvenska och finlandssvenska med jämna mellanrum. Jag försökte få med min röst i övergången till rikssvenska utan att den lättade eller skiftade i kvalitet och klang.

- Tala, tala, tala

Förutom mina enskilda lektioner med Teta så använde jag mig dagligen av rikssvenskan under de första två studieåren. Att använda varieteterna i vardagliga situationer var nödvändigt för att komma in i den och hjälpte mig en god bit på vägen. Även om jag körde på lite för hårt i början så tror jag inte att jag skulle kommit så långt som jag gjorde ifall jag inte talat det även utanför scen.

En vanlig lektion med Teta under det första året kunde se ut på följande sätt:

Vi började med att jobba med ett specifikt ljud, t.ex. rd-ljudet i ord som mord, bord och vård, där rikssvenskan inte har ett lika tydligt r som jag använder i finlandssvenskan. Dels läste jag ramsor,

dels radade jag endast upp ord, för att hitta rätt. Vi fokuserade både på hur det lät och hur det såg ut. Sedan var det dags för en bit text, där ljuden användes i ett större sammanhang. Efter det gick vi igenom mina repliker ifall det t.ex. var något rollarbete eller någon sångtext jag skulle göra på rikssvenska. I början av lektionen satt jag oftast ner, då vi kollade igenom texten och jag gjorde anteckningar. Men efter en stund ställde jag mig upp för att få med hela kroppen och våga låta rikssvenskan ljuda ut i hela rummet. Det var oftast det steget som i början kändes svårast, att inte gömma mig nere i anteckningarna utan använda hela min röstkapacitet till de nya ljuden och den rikssvenska melodin.

Under det första året hade jag i genomsnitt lektion en gång i veckan, och Teta ställde alltid upp ifall jag var i behov av fler, men i tvåan blev det färre. Mest på grund av att mina lektioner alltid lades till utanför den schemalagda undervisningen eller klämdes in i någon ledig lucka, och i tvåan fanns det helt enkelt mindre tid över för det. Även om jag hade schemalagda röstlektioner så låg fokus ofta under dem på själva röst användningen och inte på att få rikssvenskan att fungera. Det tyckte jag dock var skönt eftersom jag då endast behövde fokusera på andning och röst och inte på hur jag lät i mina uttal.

Processen för språkövergång

I mitt arbete med rikssvenskan har mitt fokus förflyttats beroende på var i processen jag befinner mig. I början lade jag ner mycket fokus på att lyssna på hur rikssvenskan skilde sig från finlandssvenskan och vad som var specifikt för de båda. Sedan började jag härma det jag hörde och kände efter hur de nya ljuden formade sig i munnen och med tungan. Jag försökte få ljuden att kännas bekväma i munnen och lyssnade på hur jag lät. Sedan flyttades fokus till att jag försökte få rikssvenskan att bli en del av min vardag och smälta in i den rikssvenska språkgemenskapen. Jag snappade upp uttryck som jag annars aldrig använt i finlandssvenskan, som att säga att klockan är fem i halv åtta istället för att säga tjugofem över sju. Nästa steg var att försöka få med mig min egen röst och andning in i rikssvenskan och få den att sätta sig i kroppen. Det var det svåraste arbetet, att känna mig ett med rikssvenskan. Jag kan inte påstå att jag någonsin lyckades komma till den punkt där jag kände mig totalt tvåspråkig och att hela jag fanns med i rikssvenskan. Jag tror att det är något man måste hålla på med länge för att det ska kännas så. Vid den punkt då jag valde att inte tala rikssvenska i skolan längre kände jag dock att jag hade en enorm verktygslåda för att vid behov hitta tillbaka till det läget jag var i då jag senast jobbade med rikssvenskan. Framför allt hade jag en bra inblick i hur otroligt viktigt det var att bygga stabila grundstenar innan jag gick vidare till nästa stadium i inläringen av den nya varieteteten. Det gick inte att fuska utan allting krävde sin plats och det var ett bygge som skulle ske stegvis.

Då jag hade bestämt mig för att skriva om hur ett varietetsbyte kan påverka det sceniska arbetet tog jag kontakt med Teta för att få tips på litteratur och personer som kunde vara av intresse för mig i mitt arbete. Hon tipsade mig då om en rapport som gjorts över hur arbetet med språkövergång (sprogovergang) ser ut på Teaterhögskolan i Oslo (Abu Asab 2005). Osloskolan har en ingående metod för hur de lär ut en ny varietet, utarbetad av Henning Karlstad, och syftet är att lära ut en mall för språkövergång som studenterna ska kunna använda till vilken varietet de vill. Arbetet är synligt inom alla ämnen och är inte endast inriktat på röst och tal, utan är även framträdande i det sceniska arbetet.

Jag kan nu i efterhand tycka att det är synd att jag inte i ett tidigare skede bekantat mig med den här rapporten, eftersom den ger en bra inblick i hur de olika faserna i ett språkbyte kan te sig och jag ser många likheter med det jag gått igenom i arbetet med rikssvenskan. Men bättre sent än

aldrig. Nedan gör jag utifrån rapporten (Abu Asab 2005) en kortfattad genomgång av hur metoden för språkövergången i Oslo är uppbyggd, samt inflikar egna erfarenheter och kommentarer där jag drar kopplingar till min egen process i Malmö.

Metod för språkövergång vid Teaterhögskolan i Oslo (Abu Asab 2005)

Metoden har som mål att knyta ihop kropp, ord, röst, artikulation och rytm, alla dessa delar som påverkas vid en språkövergång, och få dem att bilda en fungerande helhet. Vid arbetet med en varietet i det sceniska arbetet ska alla dessa fungera tillsammans och alla är lika centrala.

Arbetet bygger på att studenten arbetar med en språkmodell, dvs. en person som talar den varietet eller det språk den studerande vill lära sig, det kan vara t.ex. östnorsk. Helst ska språkmodellen finnas nära tillhands för att kunna ha kontinuerlig kontakt med den studerande. Språkmodellen ska spela in en berättelse på ett band, dels den skrivna texten, dels återge den med egna ord, dels rakt igenom, dels med pauser efter varje mening. Detta för att studenten ska kunna lyssna och upprepa när han eller hon lyssnar på bandet. Det ska ske regelbundna möten med språkmodellen, och språkmodellen ska komma med feedback och kommentarer på studentens arbete under hela processen.

Som motsvarighet till min process så har jag haft Teta som språkmodell för rikssvenskan, förutom att jag ju även haft mina klasskamrater och alla andra på skolan att lyssna till. Hon har bl.a läst in texter till mig, den första var "Den gamla baljan", en barnberättelse, som jag kunde lyssna på och härma efter. Vi jobbade i början mycket med samma idé också utan inspelade band,, dvs där hon under våra rikssvenskalektioner läste en mening, som jag sedan försökte upprepa.

I arbetet med en språkmodell ingår fem olika moment, eller faser, som är grundpelare för språkövergången. Dessa faser är följande:

lyssnande – skillnader – imiterande – accepterande – identifiering.

• Lyssnande

Ett viktigt element för en skådespelares språkövergång är att kunna lyssna och att vara lyhörd. Det räcker dock inte att endast lyssna med öronen, utan man måste aktivt lyssna med hela kroppen. Hur ljuden rör sig och känns i kroppen, inte bara hur de låter. Det handlar i det här skedet också om att bli medveten om hur ens egen varietet låter till skillnad från språkmodellens. De studerande får först träna sig i att lyssna på ljud i rummet och utanför rummet, för att sedan med ord kunna återberätta vilka ljud de hör. Vikten av att kunna specificera de ljud de blivit uppmärksammade på är även det en viktig komponent i språkövergången.

Jag minns specifikt en gång i ettan då vi hade övningar i ett aktivt lyssnande. Vi låg på golvet med slutna ögon och skulle registrerade alla ljud vi kunde urskilja. Ventilationssystemet, andningar i rummet, ljud ute i korridoren. Det var intressant att upptäcka hur många nyanser man väl kunde urskilja då man aktivt lyssnade och hade angelägenheten att involvera hela kroppen.

Vid lyssnandet till språkmodellens inspelade berättelse ska studenterna vara uppmärksamma på klangen, språkmelodin och språkljuden och deras melodi samt vokalerna. De får lyssna om och om igen på varje litet enskilt moment för att få grepp om den nya varieteteten.

I mitt samtal med Teta inför det här arbetet poängterade hon specifikt att melodin är det knepiga, för melodin är det första vi lär oss som små och det sista som lämnar oss. Även Harriet kommenterade arbetet med melodin i mitt samtal med henne:

Man fastnar lätt i en melodi eller ett huvudord som första val i det nya språket och det kan sedan vara svårt att bryta. (Harriet, 8/12 2009)

Att greppa en ny melodi i en mening kräver enligt mig ett oerhört specifikt lyssnande. Det gäller att hitta melodin även i de enskilda orden och denna melodi varierar beroende på hur hela meningen ser ut och vad man vill med det man säger. Det är således ett väldigt komplext arbete.

Själv upplever jag att melodin varit bland det svåraste att greppa i arbetet med rikssvenskan och att det också är där min finlandssvenska mest lyser igenom. Som jag redan tidigare nämnt så har finlandssvenskan generellt en mer fallande ton i slutet av meningar medan rikssvenskan generellt sett går upp mot slutet. Så i början när jag försökte tillämpa den rikssvenska melodin så lät alla meningar likadant, jag gick upp varje gång i slutet av mina meningar vilket gjorde att det blev ett väldigt ensidigt sätt att tala och alla mina betoningar kom i slutet av meningen. Sedan tror jag att det kändes mer extremt för mig än hur det egentligen lät, men jag kände mig tillgjort positiv hela tiden. Teta tipsar om hur jag kan hitta melodin i språket lättare:

Bomba dig själv med människor, med böcker, med ljudböcker, med radio, med tv, med filmer... Språket runtomkring hjälper oerhört. Se till att på alla sätt bada i språket. Och det är bra att veta långt i förväg innan man sätter igång, så man kan förbereda sig mentalt. (Teta, 12/2 2010)

• Skillnader

I detta moment fördjupar sig studenterna i lyssnandet och försöker lyssna in och hitta skillnaderna mellan sin egen varietet och den nya. Hur låter t.ex. språkmodellens a-ljud? Hur låter mitt eget a-ljud? Var i munnen bildas mitt a? Var bildas modellens a-ljud? Vilka skillnader finns? Den studerande lyssnar och härmar. Det gäller att öppna upp för en medvetenhet för hur den egna varieteteten ser ut och låter för att sedan kunna höra skillnaderna. Och hur känns a-ljudet i kroppen? Arbetet pågår fras för fras och kräver noggrannhet och tålmod.

Lektionerna med Teta där jag konkret kunde se hur hon formade läpparna vid ett visst ljud, hur tungan låg och med vilken öppenhet ljudet bildades var otroligt lärorika.. Många gånger fick jag forma min tunga och mina läppar på ett för mig helt nytt sätt och upptäckte att det gav upphov till ljud jag inte jobbat med förut.

• Imiterande

Den studerande har i den här fasen blivit medveten om skillnaderna mellan de olika varieteterna och har hittat de olika ljuden och klangerna och fortsätter fördjupa arbetet genom att lyssna och imitera språkmodellen.

Harriet nämnde några ord om detta under vårt samtal och hon påpekade följande: "Ett ord eller ljud du aldrig annars använt, må det sedan vara på en ny varietet eller ett ord ur t.ex. en Shakespeare pjäs, måste du sätta i munnen otroligt många gånger innan det sitter, för

annars blir det som löständer i munnen.” Detta har jag både upplevt i arbetet med rikssvenska och i arbetet med Lady Anne i mitt Shakespearearbete. Även om jag visste hur det skulle låta så gällde det att bara fortsätta traggla och imitera det jag hörde tills ordet hade satt sig i kroppen.

- **Accepterande**

När sedan den studerande hittat språkmelodin och ljudens placering är det dags att få in den nya varietetten i sin egen kropp och att kunna känna sig hemma med det nya sättet att tala. Att få in det i sitt eget liv. Nu uppmanas den studerande att tala språket så mycket som möjligt i alla sammanhang för att komma över att det känns pinsamt och löjligt att tala på ett sätt man inte är van vid. Det poängteras dock att det är viktigt att studerande håller kvar en stark kontakt till sin egen varietet för att få med associationerna från den egna varietetten in i den nya. Målet är inte att de studerande ska välja bort en varietet utan istället ska de bli två- eller flerspråkiga.

Jag har upplevt att den här fasen varit svår. David, som jag studerade med under mitt utbyte i Helsingfors, och som var en av dem jag intervjuade inför mitt magisterarbete, har gått igenom en liknande process som jag i varietetsbyte, men i hans fall från skånska till rikssvenska. Han blev under sina studier rekommenderad att prata rikssvenska även privat och kände sig, liksom jag, väldigt dum. Han ville under de två första månaderna inte alls öppna munnen i vardagliga sammanhang.

Harriet berättar om att hon varit i Oslo då de hade en vecka i skolan där alla studerande i utbildningssyfte skulle tala på en varietet som inte var deras egen. Hon märkte att folk blev tystare och tystare under veckan som gick. Ingen orkade prata för det krävdes så mycket arbete bakom det. Genansen jag kände av att tala på ett sätt jag inte var van vid var väldigt svår att komma över. Och det räckte inte med att jag bara talade det under mina rikssvenskalektioner. Teta säger:

För att få det trovärdigt ska man nog prata i korridoren och känna att det sätter sig. Och prata med folk i lite andra sammanhang för att känna sig fri att sedan ta upp det på scen. (Teta, 12/2 2010)

Trovärdigheten i detta sammanhang handlar om att jag själv måste tro på det jag säger även i privata sammanhang, dvs jag måste ha accepterat varietetten som en del av mig för att kunna vara fri med den på scenen.

För att få den nya varietetten till min jobbade vi mycket med att skifta mellan rikssvenska och finlandssvenska då jag läste en text och jag försökte ha kvar min egen röst med in i övergången. Att behålla rösten in i rikssvenskan. För då jag tappar min egen röst tappar jag min egen andning också, en stark del av mig själv.

Orsaken till att den här fasen känns så svår tror jag har att göra med min rädsla för att börja tala något slags blandspråk. Jag var orolig över att rikssvenskan skulle påverka min finlandssvenska allt för mycket och att jag skulle ”tappa bort” mitt rena språk och min finlandssvenska identitet.

- **Identifiering**

Det här är momentet där den studerande upplever att kropp och språk hör ihop och kan identifiera sig helt med den nya dialekten. Under studierna hinner studerande oftast till accepteringsfasen, medan identifieringsfasen pågår hela skådespelarlivet, ifall de väljer att aktivt jobba med språkövergången.

David som jobbat mycket med att växla mellan skånska och rikssvenska, berättar att han nu vant sig vid rikssvenskan och inte längre tänker så mycket på det. Medan han i början kände han att han identifierat sig utifrån ”det som hördes och fick nån lite yttlig självbild”. Jag upplever att jag knappt nådde accepteringsfasen och inser att identifieringsfasen verkligen är en process som fortgår hela livet.

Sammanfattning

Metoden för språkövergången vid Teaterhögskolan i Oslo utgår således från fem faser:

lyssnande – skillnader – imiterande – accepterande – identifiering.

Jag kopplar starkt dessa olika faser till den process jag genomgått även om jag inte varit medveten om hur den norska metoden sett ut då jag började. Jag tror det skulle ha varit till stor nytta för mig att läsa om den under min process och få bekräftelse på att arbetet med en ny varietet är ett tidskrävande arbete och ”inte något man snyter ur rockärmen” för att citera Teta.

Jag upplever ändå att den undervisning jag fått varit väldigt stegvis uppbyggd, men med fokus på olika saker beroende på var i processen jag befunnit mig. Grundbygget i hur de olika ljuden låter och hur varieteteten klingar har jag haft som stabil grund och något att hålla fast vid då rikssvenskan känts som mest hopplöst och omöjlig att tala.

Självförtroende och språkövergång

Att slängas in i en helt ny språkgemenskap har påverkat mitt självförtroende både i vardagen och i mitt sceniska arbete.

Språket verkar ha större betydelse för mig än vad jag kanske tänker på i vardagen. Jag har under arbetet med rikssvenskan starkt upplevt att mitt språk är en betydande faktor för vem jag är och hur jag uppfattar mig själv. Och då jag som privatperson känner mig vilse i min språkliga identitet har det påverkat mitt skådespelararbete på flera plan, i både positiv och negativ bemärkelse. Dels har jag fått en inblick i hur jag verkligen kan använda mig av rollens sätt att tala i gestaltningen och att alla roller har sin specifika varietet och språkliga bakgrund. Dels har jag upplevt att ett sämre självförtroende gjort att jag inte vågat ta plats i sceniska sammanhang och att jag haft svårt för att vara nöjd med det arbete jag gjort.

Språkets koppling till identiteten har för mig, efter att jag har fått känna på det inifrån och verkligen brottats med det, öppnat upp en större förståelse för mig kring detta samband. Språket är det som funnits med mig sedan barnsben och som utvecklats år för år och som framför allt gjort mig till den jag är.

Per Linell belyser språkets och identitetens samband i boken *Människans språk*. Han menar att det kan synas på bl.a. följande områden:

Varseblivning av olika ting i världen
Förståelse och *tolkning* av omvärlden
Igenkänning och *minnen* av ting och episoder
Koncentration och *uppmärksamhet*
Problemlösning och *organisering* av *tänkande*
Bearbetande av *emotionella problem*
Organisering och *styrning* av handlingar
Samarbete med andra och *påverkan* av andra
Utvecklande av *social identitet*, *självförtroende* och *social gemenskap*. (Linell, 2007, s. 31)

Detta tycker jag ger en ganska omfattande bild av hur starkt vi identifierar oss med hur vi låter och av att språket påverkar oss mer än vi kanske är medvetna om. Att byta språk är således mer än att bara tala på ett nytt sätt, man tar också in omvärlden på ett annat sätt och förhåller sig till saker på ett annat sätt än man är van vid.

Även om allt av det Linell räknar upp är sådant som inte förändrats märkbart för mig då jag bytt varietet, kan jag ändå förstå sambandet. Visserligen har jag i mitt fall inte bytt språk totalt, men jag känner att rikssvenskan gett upphov till problem på några av de områden han räknar upp.

Till exempel ser jag tydliga skillnader mellan hur jag känner mig i finlandssvenskan och hur det ändras i rikssvenskan då det kommer till självförtroende, social identitet och social gemenskap. Jag upplevde i ettan att jag tappat bort den ”riktiga” Jessica och endast var någon slags rikssvensk yta som jag inte kände igen. Min personlighet hängde helt enkelt inte med i språkbytet. Detta var en orsak till att jag ofta kände mig osäker i sociala sammanhang och kunde uppleva en känsla av utanförskap då jag inte tillhörde samma språkgemenskap som de andra.

Kopplingen mellan självförtroende och språklig gemenskap

En mycket viktig sida hos språket är dess roll som grupsammanhållande faktor. De som talar samma språk (eller en variant av ett språk) känner sig som en grupp. ... I själva verket är just språket i allmänhet den faktor som mer än något annat håller samman en viss social gruppering. ... Man känner gemenskap med andra om man talar samma språk. Samtidigt formas individens identitet av att han/hon är medlem av vissa sociala gemenskaper. (Linell, 2007, s. 43)

Att börja på scenskolan innebar att komma in i en ny klass. En klass med elva individer, där alla har olika bakgrunder och syn på teater. Även om vi inte valt varandra så hade vi ändå den gemensamma utgångspunkten att vi alla kommit in på skolan samtidigt och skulle komma att ha att göra mycket med varandra under de fyra kommande åren. Det föll sig såtillvida naturligt att försöka hitta gemenskapen och lära känna varandra. Med svenska som modersmål hade jag inga problem med att förstå vad som sades och alla förstod mig, förutsatt att jag bytte ut en del ord och uttryck i finlandssvenskan mot mer rikssvenska. Men de andra hade ändå rikssvenskan som en grundläggande gemensam faktor. Rikssvenskan var en grupsammanhållande faktor jag inte ingick i. Jag vill inte påstå att jag på något sätt kände mig utfrysad av gruppen, men rikssvenskan var ändå något som gjorde att jag hela tiden kände mig lite efter i svängarna.

Dels hade jag inte koll på svenska kulturfenomen och namn som dök upp nu och då som de mest självklara sakerna man skulle känna till, dels var det svårt att till en början hänga med i skämt och jargongen. Dessutom så var jag tvungen att ändra många ord som jag använder i min vardag i Finland, men som inte används i Sverige. Att inte höra till den språkliga gemenskapen var påfrestande och gjorde att jag aldrig kände att jag kunde luta mig tillbaka, utan tvingades hela tiden vara uppmärksam på vilka ord jag valde. I det här skedet kände jag mig osäker både på finlandssvenska och rikssvenska. Oavsett vilken av varieteterna jag pratade så kändes det skevt.

Hur har då denna känsla av inte höra till den språkliga gemenskapen påverkat mitt sceniska arbete? Jag skulle vilja börja med att lista upp en kedja på hur jag upplevt sambandet mellan det språkliga utanförskapet och mitt arbete på scen.

Språkligt utanförskap → sämre självförtroende → ökad självkritik → prestationsångest
→ rädsla för att misslyckas → fegare skådespeleri

Jag inser att jag under mina studier ofta fastnat i en trygg tolkning av mina roller i rollarbeten och gjort det bekvämt för mig och inte vågat satsa på något jag inte vet om det håller eller inte. Jag har rent ut sagt varit rädd för att misslyckas ifall jag skulle släppa kontrollen och inte bry mig om konsekvenserna. Det dåliga självförtroendet grundar sig dock inte enbart på det språkliga utan jag är också väldigt självkritisk och vill alltid göra rätt, vilket såklart inte alltid är gynnsamt för mig i mitt sceniska arbete. Jag stannar ofta i ett läge där jag känner att jag har kontroll och således känner jag mig stark där.

Eftersom rikssvenskan gjort att jag ofta känt mig falsk, i den bemärkelsen att jag haft svårt att ta mig själv på allvar, har det varit ännu svårare att i det läget kasta mig ut på djupt vatten och hoppas på att jag kan simma. Då jag jobbat på finlandssvenska känner jag att jag varit modigare i mina val eftersom jag då haft ett bättre språkligt självförtroende och har en stabilare grund att stå på.

Vi har haft väldigt lite improvisation i Malmö, men de gånger vi gjort improvisatoriska övningar har jag upplevt det svårt att jobba på rikssvenska och varit rädd för att kasta mig ut. Improvisationsperioden i Helsingfors däremot tyckte jag plötsligt var otroligt rolig. Jag kände mig fri, modig och öppen för att vad som helst kunde hända då jag kom med ett förslag. Eftersom jag jobbade på finlandssvenska behövde jag inte sätta på ett extra filter som bedömde ifall jag hade rätt melodi och uttal, utan kunde känna mig fri i mina uttryck. Det som ytterligare gjorde att jag kände mig öppen, tror jag, var att jag för en gångs skull tillhörde den språkliga majoriteten i klassen, där de flesta hade finlandssvenska som modersmål. Även om jag inte kände alla bra så hade vi ändå något mycket centralt gemensamt.

Dagfinn från Norge, som studerade med mig i Helsingfors, nämnde i mitt samtal med honom inför min magister, att han upplevt det knepigt att befinna sig i en språkgemenskap som han inte hörde till.

I början tänkte jag mycket på att alla pratade finlandssvenska runt mig och jag vet att jag förändrat ganska många ord. Speciellt under improvisationsperioden oroade jag mig väldigt mycket över ifall folk skulle fatta vad jag sade på scen, och jag var ganska hämmad av det. Och i improvisation blir det ju ganska svårt när allt ska vara spontant och samtidigt måste jag i den millisekunden tänka på att inte säga ”vanskelig” utan istället säga ”svårt”. (Dagfinn, 16/12 2009)

Således upplever jag att ett språkligt utanförskap i vissa situationer kan bli hämmande för det sceniska arbetet eftersom det är mycket som påverkas då känslan av att inte tillhöra en grupp infinner sig. Jag vill dock poängtera att jag på många andra plan känt gemenskap med min klass i olika projekt vi gjort och att jag aldrig upplevt mig undanskuffad.

Känslkopplingar till språket

När man som barn hör ett ord, hör man också tonfallet och betoningen av ordet. Man ser kroppsspråket hos föräldrarna. Man lyssnar även på andra ord som sägs i sammanhanget och som förtydligar betydelsen och känslan i ordet. Man observerar föräldrarnas beteende gentemot det som ordet betecknar. Bl.a. på detta sätt lär man sig känna rädsla och trygghet, avsky och tillgivenhet, distans och närhet, förakt och respekt. Man utvecklar ett visst förhållningssätt gentemot det man möter i sin uppväxtmiljö och hör andra berätta om. (Wellros, 1998, s. 29)

Eftersom min varietet finns med sedan barnsben sitter språket och orden starkt förankrade i min kropp och i nära samband med sinnen och känslor. Beroende på i vilken situation jag blivit bekant med ordet har det påverkat mina sinnliga referenser över hur jag upplever det. Då jag t.ex. säger eller hör ordet ”trääd” på min egen varietet får jag direkt olika bilder, associationer och känslor där alla sinnen är med, kanske tydliga bilder från barndomen. Eller ordet ”kärlek”, ett ord och en känsla som starkt bottnar i kroppen och återkallar minnen. Det som jag upplevt sker då jag ändrar på varieteteten och använder mig av nya uttryck är att alla dessa sinnliga upplevelser och känslkopplingar totalt försvinner. Säger jag ”trääd” på rikssvenska ser jag visserligen ett trääd framför mig men jag ser inte klätterträdet på landet som jag lekt i som liten under sommardagarna. Jag känner inte dofterna och upplever inte stämningen. Ordet ”kärlek” på rikssvenska blir bara ett kommersiellt rosa skimmer utan sinnliga upplevelser av beröring, närhet, dofter, ord, trygghet,

gemenskap, minnen, smärta och gläjde. På rikssvenska är ordet kärlek bara ett ord bland många andra ord.

Arbetet med rikssvenskan på scen innebär för mig således inte bara att lära mig replikerna utantill, jag måste även hitta bilderna och känslorna för orden jag säger. Jag måste försöka hitta vägar att ta med mig de associationer jag har i finlandssvenskan in i rikssvenskan ifall jag verkligen ska bottna i det jag säger och det ska bli mer än bara text.

Ibland är det inte bara ordets uttal som förändras utan hela ordet kan också vara nytt, t.ex. använder jag mig av ”dynvar” istället för ”kudde”, ”bygel” istället för ”klädhängare” och ”julgubben” istället för ”jultomten”. Eller ord jag inte använder till vardags som man stöter på i t.ex. Shakespeares *Richard III*, ord som ”anskrämlig”, ”kärleksgärning”, ”djävulshand” och ”blodtörst”. Samma brist på sinnliga upplevelser och känslkopplingar gäller här och jag får försöka hitta ett sammanhang för dessa ord och göra dem till mina egna.

Samma brist på minnen och bilder för ord uppkom då jag jobbade på engelska. Dagfinn, norrmannen som studerade med mig i Helsingfors, jobbade liksom jag på engelska i moderna klassiker-projektet. Han gjorde följande uppteckning:

Jag märkte att det gick ganska långsamt att lära sig replikerna, för man tänkte mycket på hur det lät och att man skulle få flow och huvudord och att folk skulle förstå. Sedan när föreställningen blev mer och mer färdig började jag tappa engelskan för replikerna var bara repliker för mig, det var väldigt svårt att fortsätta improvisera när man tappade text eller om man blev mer arg än man varit förut. Det var en svår period att komma ihåg replikerna med känslorna. (Dagfinn, 16/12 2009)

Fastän det i detta fall handlar om att spela på ett helt nytt språk, så är ändå principen den samma. Speciellt känner jag igen det här från t.ex. mitt Molière-projekt i tvåan där jag omedvetet övergick till finlandssvenskan då min roll kom upp i tempo och blev argare. Då det kommer till grundläggande känslor så är det svårt att ha med den nya varietet, den bottnar inte någonstans. Harriet kommenterar sambandet mellan språk och det man säger på följande sätt:

Men om man vill gripa människor och tala från hjärta till hjärta då tycker jag att man mår bäst av att tala sitt modersmål. För då kommer nyanserna ända från barnsben. För när du säger ett ord som du har sinnliga referenser i kan du verkligen fylla orden med känsla. Och det må sen vara ett namn på en blomma eller fågel eller vad som helst men det är nånting som du har sett och upplevt och känt. Då kan du säga det där ordet. Och du har alla dina sinnen i detta ord. Både syn och känsel och kanske lukt och smak. Då blir det uttryck som har djup. Det är därför det t.ex. är så svårt att gå till äldre formuleringar i en klassisk text som man inte har några sinnliga referenser till. Det blir bara ett ord som är platt. Ordet hoppar genast ut ur sammanhanget. Och på samma sätt kan ju då också rikssvenska ord hoppa ur sammanhanget fast man tycker det är precis samma språk. (Harriet, 8/12 2009)

Jag tror visserligen att det går att beröra människor även på en varietet man inte har som modersmål, men då måste det ändå vara trovärdigt för mig som skådespelare. Jag måste ha tagit till mig varietetet privat och använt mig av den i olika sammanhang utanför scen för att bottna.

Röst och kropp

Arbetet med en dialekt handlar om att man blir en annan i sin kropp och sin andning. Man blir inte samma människa, man blir lite annorlunda. Och det är det som är det svåra. Att acceptera den andra människan. (Teta, 12/2 2010)

Hur kan rösten påverkas?

Under mitt arbete med rikssvenskan har jag i flera rollarbeten upplevt att min kropp och min röst förändras då jag talar med en ny varietet. Jag har främst känt att jag inte bottnat i med rösten i min kropp. Uttrycket ”att bottna” innebär för mig att jag känner att kroppen, rösten, hjärnan och alla sinnen bildar en helhet som fungerar väl, både i vardagliga som i sceniska situationer. Att de är förankrade i varandra. Som Teta säger så blir man lite annorlunda i arbetet med en språkövergång, man är till en början inte samma människa. Det har varit svårt att acceptera den andra människan och inse att jag till en början inte är exakt samma Jessica på rikssvenska som jag är på finlandssvenska eftersom så mycket av min personlighet ligger i hur jag talar. Överlag så tar jag fram olika sidor av min personlighet beroende på vem jag talar med, i vilken situation jag befinner mig i och vad samtalet handlar om. På rikssvenska kände jag mig dock väldigt ensidig och hittade inte variationerna i den rikssvenska identiteten, vilket gjorde den svår att acceptera. Jag var helt enkelt inte beredd på att det skulle ske så stora förändringar då jag bytte varietet.

Allt ändras. Språket för dig till en annan rytm, en annan intention, en annan plats i munnen, ett annat kroppsspråk. (Harriet, 8/12 2009)

Jag har i mina lektioner med Teta jobbat mycket med att få med den finlandssvenska Jessica in i rikssvenskan. Fokus har legat på att rösten och andningen från finlandssvenskan ska hänga med in i rikssvenskan. Det mest tydliga jag upplevt vid språkövergången är att jag tappar stödet i rösten då jag talar rikssvenska, dvs *min* unika röst, som jag på finlandssvenska känner sitter i kroppen, tappar kontakt med kroppen. Känslan av att rösten lättar lite grann infinner sig och jag talar plötsligt i ett höge tonläge än jag gör i vanliga fall. Jag tror att orsaken till detta, förutom att jag tappar stödet, handlar om att jag försöker hålla mig till den rikssvenska språkmelodin, som känns luftigare och mer sjungande än den finlandssvenska, vilket gör att jag omedvetet lägger på ett lättare tonläge.

Hur kan kroppen påverkas?

Alla talare håller två tal samtidigt
– det som hörs och det som syns
(W. Shakespeare)

I och med att du lättar i rösten blir det gärna att andningen lättar och då tappar du centrum och då förändras kroppen. Även om det är väldigt små förändringar, är det nog så avgörande. Det blir svårare att vara kvar på golvet och man hamnar mer i bröstet och huvudet. Det är inga jättestora påtagliga saker men ändå påtagligt för det sceniska arbetet. (Teta, 12/2 2010)

En konkret erfarenhet av hur min kropp påverkats av att byta varietet är i arbetet med scenerna ur *Richard III*. I scenen med Lady Anne på finlandssvenska kände jag att den varieteteten verkligen var ett hjälpmedel för att jobba igenom orden och uttrycken i Shakespeares text. Jag hittade en botten i rösten och kände mig således väldigt förankrad i kroppen. Mina fysiska uttryck var även de förankrade i det jag sade och tillsammans bildade röst, kropp och språk en fungerande helhet där alla hjälpte till att specificera rollens motiv och mål. Dessutom så hade jag bäst koll av alla på hur finlandssvenskan skulle låta och behövde således inte fundera på att någon skulle höra ifall det lät fel, vilket gav mig ett starkt självförtroende som gjorde att jag vågade ta plats på scen.

Arbetet med mördaren på rikssvenska krävde ett annat arbete än Lady Anne. Jag ville verkligen förmedla rollen av en oberäknelig och hotfull mördare, men konstant förlorade jag kontakt med min kropp och jag var hela tiden tvungen att påminna mig själv om att inte lätta i andningen och att hitta ett stabilt centrum i kroppen. Jag jobbade med att ha böjda ben och en låg tyngdpunkt, men konstant rätade jag omedvetet upp min kropp och tappade tyngden. Mitt tonläge höjdes även det en smula och det blev mer att jag pressade ner det än accepterade det som var. Här upplevde jag, liksom i tidigare arbeten, att tanken på hur jag lät och på hur jag tekniskt skulle klara av rikssvenskan, tog extra energi från själv arbetet med situationen. Det var svårt att göra valet vad jag skulle lägga krut på, vilket gjorde att jag försökte lyckas med allt samtidigt. Idealet skulle vara att ha allt det tekniska sittande i ryggmärgen för att kunna bortse från det och bara fokusera på situationen och sin motspelare.

Det där tekniska kan ju vara ett hinder om man inte behärskar det, man fastnar i hur det jag säger låter och står alltså och lyssnar på sig själv. Man känner sig lättare självmedveten. (David, 16/12 2009)

Det David upplevt i sitt arbete från skånska till rikssvenska känner jag verkligen igen mig i. Framför allt det att jag blir otroligt självmedveten då jag jobbar på en annan varietet än min egen och ser mig själv utifrån, vilket inte är så gynnsamt för det sceniska arbetet. Det är svårt att vara närvarande i situationen, då jag hela tiden analyserar hur jag låter när jag öppnar mun. Det blir visserligen en annan närvaro, men kanske inte den mest gynnsamma för situationen. David påpekar också att han upplever att skådespelare identifierar sig för mycket med sitt språk, att man identifierar sig för mycket med ord och hur man låter istället för att identifiera sig med kroppen, som ändå är den faktor som sänder ut starkast signaler och som publiken tolkar allra först. Harriet kommenterar det här:

Orden är bara en del, sedan kommer rösten och kroppen. Man måste komma ihåg att kroppen är den som kommunicerar mest, sen kommer rösten sedan orden. När man byter språk förändras kroppen, och det man som publik först reagerar på är kroppen. Men språket och rösten kan förstöra ganska mycket om allt inte hänger ihop. (Harriet, 8/12 2009)

Att ta plats på rikssvenska

Under stor del av min utbildning har jag fått höra att jag ska ta mer plats, både i sceniska sammanhang och privat. Det har helt konkret handlat om att försöka ta mer fysisk plats i rummet, t.ex. att stå mitt på scen och inte vid utkanten av scenen. Och betoningen har också legat på att ta mer plats i diskussioner. Då en ny grupp människor med olika bakgrund sätts samman byggs det ganska snabbt upp hierarkier och alla får på något sätt sin plats i gruppen, en plats som det sedan

är svårt att rubba på. Då jag i mitt fall kände mig falsk och klumpig i mitt sätt att tala blev det svårt att ta den platsen i gruppen som jag kanske annars skulle ta. Ett dåligt självförtroende var inte precis en hjälp för att kasta mig in i diskussioner och bräka på.

Återigen återgår jag till min första termin med rikssvenskan, då allt kändes som mest nytt. Det är ju lätt att nu i efterhand påstå att ifall jag pratat finlandssvenska så hade jag tagit plats på ett annat sätt, men jag kan helt enkelt inte bara låta bli att tro att den nya varieteten hade betydelse för vilken roll jag tog i den nya klassen.

Jag har även upplevt att arbetet med rikssvenskan i vissa fall gjort mig mindre på scen. Då jag inte känner mig säker i min kropp och mitt tal, eftersom jag konstant bedömer hur jag låter, blir det svårare att komma med starka sceniska förslag för en situation. På finlandssvenska känns det däremot lättare eftersom jag känner att jag verkligen kan använda mig av språket som ett medel att ta plats, vilket samtidigt ger mig ett större självförtroende, vilket i sin tur gör att jag vågar ta ännu mer plats. Jag upplever att jag också kan ta mer tid då jag talar finlandssvenska, dvs pausa mer, dra ut på ord och meningar, ja helt enkelt ta det lugnare.

Trovärdighet

Trovärdighet är när dialekten lever med rollen och med situationen och dess motsättningar. (Teta, 12/2 2010)

Många av de problem jag stött på under min process med språkövergång har haft sin grund i att jag själv inte känt mig trovärdig i hur jag låter och att den nya varieteten har känts ytlig och tillgjord. Jag vill här ta fasta på den brist på trovärdighet jag känt för mig själv, i mitt arbete med rikssvenskan. En känsla av att inte mena det jag säger, både på scen och ute i korridorerna. Och då jag spelat på rikssvenska och det funnits någon finlandssvensk i publiken har jag känt mig otroligt löjlig och falsk. En känsla av att inte kunna stå för det jag gör och sättet jag pratar på har infunnit sig. Jag har funderat mycket på varifrån denna stress över att inte ”avslöjas” kommer ifrån och varför jag haft sådana krav på mig att göra allt perfekt. Mycket ligger naturligtvis hos mig och mina ambitioner, där jag är väldigt målmedveten och oftast vill se resultat direkt, och speciellt när det lyfts upp på scen så känns det extra viktigt att jag har koll. Dessutom är det jobbigt att misslyckas och jag har inte vågat leka med rikssvenskan så som jag nu i efterhand tänker att jag borde ha gjort.

Men det som varit den viktigaste drivkraften och stressen är att jag utan problem vill kunna gå igenom som rikssvensktalande, och inte bli kritiserad över att jag talar ett blandspråk. Denna tanke är egentligen paradoxal eftersom jag ju samtidigt ser det som en vinst att utmärka mig som finlandssvensk och är stolt över min varietet.

När känner jag mig trovärdig på scen?

En viktig faktor för att jag ska tro på mig själv är att hela kroppen, andningen, rösten och språket bildar en gemensam helhet som jag kan känna mig trygg i. Detta kan i sin tur leda till att kommunikationen med publiken också blir tryggare. Känner jag mig trygg på scen vågar jag vila i mötet med publiken, som jag upplever är ändå a och o för arbetet på scen. Så länge mötet är på riktigt, dvs. att jag verkligen på riktigt vill kommunicera med publiken och behöver dem där, upplever jag att jag är trovärdig. Men för att få till stånd detta möte tror jag att jag först måste hitta helheten hos mig själv.

Man måste själv tro på det. Om du själv tror på det finns det en chans att publiken tror på det. Men om du inte själv gör det så är det inte en chans att publiken tror på det. (Harriet, 8/12 2009)

Frågan är dock om jag nödvändigtvis måste tala varieteten perfekt för att bli trovärdig eller om det räcker med att jag endast ger en illusion av varieteten, dvs endast tar ut de mest specifika dragen och påstår att jag talar den varieteten ändå. Teta ser på det på följande sätt:

Ifall man väljer att jobba på en dialekt måste den växa fram, ha någon grund i karaktären och inte bara läggas på. Det måste vara knutet vid scenframställningen och vara med i hela repetitionsprocessen. Att det görs ihop med hela situationens utveckling.

Trovärdighet är när dialekten lever med rollen och med situationen och dess motsättningar. Det är vad man ska sträva efter. Men det hittar man inte på tre fyra veckor. Men frågan är hur korrekt måste det vara? Det kanske räcker med att man hittar något specifikt särdrag eller en melodislinga som används i den dialekten man

vill uppnå, eller ett ljud som är specifikt. Då ringer en klocka hos publiken. (Teta, 12/2 2010)

Jag har i mina rollarbeten ofta upplevt det problematiskt att välja var jag ska lägga mitt fokus, på att få rikssvenskan att låta bra eller att låta det bli som det blir och istället ha allt fokus på den sceniska situationen. I det senare valet har det oftast blivit så att jag i rikssvenskan lagt krut på något som utmärker den varieteten för att ge illusionen av att jag talar rikssvenska, t.ex. på språkmelodin eller på de specifika språkljuden. Även om detta gjort att jag vågat leka mer med varieteten och inte kritiserar mig själv allt för hårt, har jag ändå inte känt mig trovärdig och trygg i det jag säger. Det har återigen att göra med att kontakten mellan kropp, sinnen, andning och röst inte funnits där. Det har också varit en skillnad på ifall det är en allvarligare text jag jobbat med eller en lättare mer komisk text. Det har varit svårare att känna mig trovärdig i det mer allvarsamma eftersom jag där inte haft någon känslökoppling till orden på rikssvenska och således inte hittat de bilder jag behöver för den typen av text. Å andra sidan upplevde jag i t.ex. Molière-projektet att även om situationen är komisk och lättsammare så måste jag ha grundat varieteten i min kropp och kan inte bara lägga på den som ett filter. Då blir det bara yta, utan kroppslig förankring.

Då jag jobbat på finlandssvenska upplever jag att hela jag är med och har således lättare att tro på det jag säger och hur jag låter. Även om det utifrån inte syns märkbara skillnader i hur jag upplevt min trovärdighet så har det varit ett mentalt hinder för mig som satt många käppar i hjulen och gjort att jag inte vågat kasta mig ut på djupt vatten för att se ifall jag bottnar.

Att ingå kontrakt med publiken

Trovärdighet handlar om kontraktet man ingår med publiken. En nazistfilm t.ex. där alla pratar engelska köper man efter en halv minut, det handlar om att sälja kontraktet, utan att göra ett större nummer av det. (Dagfinn, 16/12 2009)

Det Dagfinn belyser här ovanför tycker jag är en väsentlig del av arbetet med att vara trovärdig i en ny varietet. Allt handlar om vilket kontrakt man ingår med publiken, dvs vilka spelregler som gäller. I t.ex. Wallander-filmerna, som utspelar sig i Ystad i Skåne, talar alla rikssvenska, utan att det kommenteras. De flesta som ser dessa funderar kanske inte kring detta att alla talar rikssvenska i en skånsk stad och har således accepterat kontraktet. Däremot kan personer som själva har förankring i den skånska varieteten uppleva detta som ett störningsmoment.

David, som studerade med mig i Helsingfors och som i grund och botten är skåning, kan irritera sig över rikssvenskan i Wallander-filmerna eftersom handlingen mister trovärdighet för honom. Varför talar alla plötsligt rikssvenska i Ystad? Han upplever att det stör honom för att han kommer därifrån, men poängterar att ifall filmerna hade utspelat sig i t.ex. Dalarna hade han troligen inte stört sig vid det. Hur jag uppfattar trovärdighet är således väldigt mycket upp till vilken bakgrund jag själv har och vilken språkmiljö jag har rötter i.

Hösten 2009 såg jag föreställningen *Bondjävlar* i Helsingfors, som är en version av Maria Bloms pjäs *Masjävlar*. Pjäsen utspelar sig ursprungligen i Dalarna, men i den finlandssvenska tolkningen är handlingen förlagd till Österbotten. De flesta av skådespelarna i föreställningen hade varit tvungna att lära sig den österbottniska dialekten för sina roller och då jag såg den upplevde jag att vissa lyckats bättre än andra i att trovärdigt tala österbottniska. Överlag så fick jag ändå helhetsintrycket av att personerna i pjäsen talade österbottniska och att vi befann oss i Österbotten.

Även om jag hörde att det inte var ren dialekt, trots att jag inte har större bekantskap med den sedan innan, gjorde de små detaljerna, t.ex. melodin och vissa uttryck, att jag ändå upplevde att de talade trovärdigt. Några dagar efter att jag sett föreställningen råkade jag läsa en insändare i en tidning som en österbottning skrivit. Hon hade sett pjäsen och tyckte hela den och skådespelarna raljerade över Österbotten och dialekten som finns där. Hon upplevde att ingen lyckats hitta rätt uttal och att bilden de gav inte alls var trovärdig. Det som jag upplevt trovärdigt hade hon inte alls trott på, just på grund av att hon hade en annan språklig bakgrund än jag. Således är kontraktet över hurvida något uppfattas som språkligt trovärdigt till stor del uppbyggt på vem mottagaren är och hur hans eller hennes språkliga bakgrund ser ut.

Att göra språket till ett medvetet val

Varje dialekt innebär något då man kommer upp på scen, det säger något. Är det ett medvetet val så fungerar det, men om det blir så, att det inte är ett medvetet val så blir det förvirrande. Vet du vad du gör så kan du göra vad du vill. (Teta, 12/2 2010)

I ett arbete med en roll så lägger jag ner mycket tid på vilka val rollen gör, hur den t.ex. reagerar på olika situationer, hur rollens fysiska uttryck ser ut och vilket mål den har i scenen. Mer sällan så lägger jag ner mycket vikt på hur rollen pratar och hur dess språkliga bakgrund ser ut. Detta innebär att jag oftast utgått från mitt eget sätt att tala och min egen varietet, förutom de arbeten jag gjort på rikssvenska, men då har jag oftast valt varieteteten med utgångspunkt i utbildningssyftet. Arbetet med en språkövergång har gett mig en inblick i att valet av varietet för rollen är ett precis lika viktigt val som allt annat. Sättet jag pratar på måste ha valts medvetet och passa ihop med rollen för att det ska upplevas som trovärdigt för mig själv. Jag anser att det måste finnas en medvetenhet om vad jag väljer och varför. Även om det i slutändan blir det samma som jag skulle talat i första hand, i mitt fall finlandssvenska, så måste jag ändå ha reflekterat över detta.

Ute på teaterscenen ser man inte så ofta att språket används som en del av karaktären. Det är inte lätt för en skådespelare att ensam jobba på det - det bör vara en överenskommelse inom ensemblen i en uppsättning. (Teta, 12/2 2010)

Jag har funderat mycket kring det här med att språket ska passa ihop med karaktären och det krävs verkligen att jag redan från början är inställd på detta och gör ett medvetet val. Som Teta nämner så kan det i en uppsättning vara svårt att som enskild skådespelare jobba med rollens språkliga bakgrund ifall alla andra utgår från rikssvenskan och inte gör ett medvetet val. Dessutom så är den språkliga frågan något som jag ofta glömt bort eftersom det finns så mycket annat att fokusera på i arbetet med en roll. Men om språk och självförtroende och identitet är så starkt sammanlänkade som jag upplevt i mitt arbete, så borde det ju verkligen vara en väsentlig del i arbetet med en roll.

Jag tycker det är roligt och spännande att se språket som en del utav karaktären. Alla pratar om det, men man hinner inte lägga mycket fokus på det. Det är viktigt att man både från scenframställningssidan och röst-och talsidan värnar om detta arbete och ger det tid. (Teta, 12/2 2010)

Men jag tror också att en stor del ligger i att jag vill att språket ska passa ihop med karaktären. Jag vill inte låta min varietet bli ett hinder för hur min karaktär uppfattas, utan vill snarare medvetet göra valet vad karaktären har för språklig bakgrund. Detta är något som det inte lagts mycket fokus på under mina utbildningsår.

Det medvetna valet kan förstås också vara att alla talar sin egen varietet och att det blir en blandning av många olika. Att alla tillåts tala som de gör i vanliga fall utan att det påverkar berättelsen nämnvärt. Men jag anser att man även i detta fall måste vara medveten om vilket val man gjort.

Varietet/dialekt = komik?

Allt tala dialekt på scen eller film upplever jag oftast är förknippat med komik. Ifall en roll talar på ett sätt som särskiljer den från den språkliga gemenskapen, blir den snabbt stämplad som den komiska, lite udda personen. Detta kan absolut vara ett användbart verktyg för att lätta upp en stämning eller fördjupa insikten i ett problem. Och i rätt sammanhang kan en dialekt eller varietet verkligen vara gynnsam. Men måste det vara så att en dialekt eller varietet på scen alltid måste vara komisk, alltid måste jämföras med det s.k. standardspråket och inte kan fungera i mera dramatiska situationer utan att förlora trovärdigheten?

Vissa pjäser öppnar ju verkligen upp för komiken och är byggda på folks fördomar om hur de som talar på en viss varietet också "är" på ett visst sätt. Men vad händer då det kommer till pjäser med allvarligare frågeställningar? Går det att spela på en annan varietet än majoritetens, utan att konstant uppfattas som komisk? Teta har funderingar kring detta:

I komedier och lättsammare pjäser finns det ofta större utrymme för dialekter. Det intressanta är när man kommer till dramatik med allvarligare problemställningar. I tyngre temana kan det bli svårt att uppnå trovärdigheten. Där handlar det ju om en konflikt som ska fram och då kanske språkdräkten är mindre intressant, eftersom konflikten och motsätnigarna i sig är det primära. Kan det vara så? (Teta, 12/2 2010)

Jag såg relativt nyligen Lo Kauppis pjäs *Bergsprängardöttrar*, en föreställning om kriminalvården i Sverige, som bygger på intervjuer med interner på en anstalt. Föreställningen handlar om fyra kvinnor och deras vardag. Alla fyra roller talade olika varieteter beroende på vilken bakgrund de hade och det fungerade utomordentligt bra. Dels för att det skildrade en verklighet där alla talar på olika sätt, som det ju är, dels för att det var ett medvetet val som hela ensemblen arbetat med så var det ingen som stack ut. Det kom också tydligt fram att det var ett tydligt val och att rollbesättningen gjorts utifrån just denna aspekt, alla bidrog med det de hade. Det kändes även som att regissören haft detta som en angelägen sak och varit medveten om vad hon ville förmedla och göra problematiken rättvisa. Harriet påpekar också detta:

Mycket är regissörens ansvar, och det är det svåra. Många regissörer är inte medvetna utan tycker tvärtom det är lustigt med en pålagd dialekt. (Harriet, 8/12 2009)

Sammanfattning del II

- Processen vid en språkövergång sker stegvis, från ett aktivt lyssnande till en identifiering med den nya varieteten.
- Språket är starkt kopplat till identitet och självförtroende, och förändrar jag mitt tal blir jag lite annorlunda. Det tar tid att acceptera det nya.
- Ett språkligt utanförskap kan ge upphov till hämningar i skådespelararbetet och i vardagliga situationer.
- Då jag talar på min egen varietet är jag känslomässigt kopplad till det jag säger. På en annan varietet blir orden endast ord, utan sinnliga bilder.
- Vid en språkövergång förändras även kropp, röst och andning.
- Det känns svårare att ta plats på en annan varietet eftersom självförtroende då också är sämre.
- Jag tror på mig själv då kropp, röst, språk och andning bildar en fungerande helhet.
- Sättet rollen talar på tycker jag alltid ska vara ett medvetet val.
- Det finns svårigheter med att använda en utstickande varietet eller dialekt i ett mer allvarligt sammanhang, eftersom den ofta har rollen som den komiska faktorn.

Avslutning

Jag har nu redogjort dels för hur mitt arbete med rikssvenskan sett ut under mina fyra studieår på Teaterhögskolan i Malmö, dels vilka återkommande teman jag stött på och som kan påverka skådespelarens sceniska arbete. Jag har fokuserat på att lyfta fram det jag upplevt som problematiskt och hämmande för mig som skådespelare, för att för egen del få klarhet i vad som kan ske vid en språkövergång. Jag vill dock nu avslutningsvis också ägna lite utrymme åt de fördelar jag upplevt att jag fått i och med arbetet med rikssvenskan.

Vinsterna av att jobba med en språkövergång

Även om arbetet med rikssvenskan på många sätt varit tungt och jag upplevt det hämmande i sceniska situationer har jag trots det på många plan upplevt att det varit en stor tillgång för min utbildning och min utveckling som skådespelare.

För det första har jag blivit medveten om hur otroligt mycket språket är kopplat till självförtroende och hur jag ser på mig själv som individ. Detta upplever jag att jag kan ha nytta av i arbetet med en roll. Rollens sätt att tala handlar om så mycket mer än bara hur den låter. Hela dess bakgrund och personlighet finns med i talet. I och med min språkövergång har jag också blivit medveten om hur min egen varietet fungerar, då jag varit tvungen att granska mig själv och mina ljud. Jag har fått syn på finlandssvenskan och vet vad som särskiljer den från rikssvenskan. Eftersom jag vid det här laget vet så mycket om min egen varietet gör det att jag har en bra grund att utgå från då jag ska lära mig en ny varietet.

Målsättningen är att öka lojaliteten för olika språkvarieteter. Att öppna öronen för de olika varieteterna och inse att det är kvalitet i det, inte att det är statusförändringar. (Harriet, 8/12 2009)

För det andra har min öppenhet för andra varieteter och dialekter ökat. Som Harriet nämner här ovanför är det viktigt att inse att alla varieteter har sina specifika kvaliteter och att inte ge de olika varieteterna olika status bara för att man är ovan att höra dem och kopplar ihop dem med olika stereotypa bilder. Jag känner att det är en tillgång att vara öppen för nya varieteter och ta in dem utan förutfattade meningar om vilken personlighetstyp som är kopplat till vilken varietet.

För det tredje upplever jag att jag nu för tiden har en större medvetenhet om vad jag väljer att prata på för varietet i ett sceniskt arbete. Även om det kanske slutar med att jag i ett arbete talar finlandssvenska så är jag ändå språkligt medveten om att det betyder något då jag tar upp det på scen och att folk omedvetet eller medvetet kommer att associera kring detta. Dessutom så försöker jag alltid fundera kring hur rollens språkliga bakgrund ser ut och hur det påverkar rollens varande. Men jag känner att jag ännu inte fått in det i det grundläggande arbetet trots att jag insett vikten av det. Det känns som att det är något som kommer ta tid och som jag kommer hitta genom att fortsätta ha en nyfikenhet kring sambandet mellan rollen och dess språkliga uttryck.

För det fjärde har jag även lärt mig hur komplext arbetet med en ny varietet är och att det tar tid. Vid olika punkter under min utbildning har jag fått lägga krutet på olika saker och det har varit viktigt att inse att man inte kan göra allt på en gång utan att allt måste få ta sin tid. I det här skedet känner jag att jag endast tagit några små steg i min språkövergång och fått användbara nycklar, men det egentliga arbetet och framstegen tror jag kommer att ske nu när jag kommer ut i arbetslivet, ifall jag väljer att aktivt jobba med dessa frågor. Att konstant se språket hos en

karaktär som något som inte bara finns där utan inse vad det finns för bakgrund till det också. Hur långt jag kommer att komma beror på hur mycket tid jag väljer att lägga ner på arbetet och det gäller framför allt att ha det som ett pågående projekt som jag hela tiden uppdaterar.

Och sist men inte minst har jag insett att allt handlar om viljan att kommunicera och att göra sig förstådd. I vissa fall kan varieteteten bli ett hinder för publiken att förstå berättelsen, ifall jag talar en vinglig blandning av allt möjligt. Då kanske det räcker med att jag endast tar fasta på en specifik detalj i den varietet jag ska tala, t.ex. varietetens språkmelodi. Men oavsett om jag gör det eller försöker få med alla små detaljer i uttal och klang, så upplever jag att jag måste ha tagit åt mig varieteteten privat för att känna mig trovärdig i den och uppnå kontakt med publiken.

Tvåspråkighet

Jag upplevde i ett tidigt skede i mitt arbete med rikssvenskan att jag ville föra fram min svenska tvåspråkighet. Jag har genom arbetet med rikssvenskan fått tillgång till ett nytt sätt att tala, som jag hoppas kommer att vara till nytta i framtiden. Även om jag kommer att vilja tala finlandssvenska så långt det går, känner jag att vetskapen om att jag kan tala rikssvenska, ifall det behövs, gör mig glad. Jag har fått tillgång till två alternativ som jag alltid kan välja mellan. Fokus i detta arbete har ju av flera orsaker legat på svenskan, men jag ser också att jag kommer att jobba på finska och engelska i framtiden. Eftersom jag inte har jobbat så mycket med dessa på scen, känner jag att den inblick jag fått i vad en språkövergång innebär är till nytta då jag någon gång ska spela på finska eller engelska. Jag har verktyg att närma mig språken och vet vilka fallgropar det är lätt att hamna i.

Det har varit stunder då jag funderat på varför jag egentligen ska lära mig rikssvenska, eftersom finlandssvenskan på alla sätt verkar så accepterad. Och varför är det inte mer varieteter och dialekter på scen? Där alla skulle tala sin egen utan att det kommenterades nämnvärt, så som det ser ut i verkligheten. I vardagen är det inget konstigt att en samling människor talar på olika sätt, men när en situation sedan lyfts upp på scen ska alla plöstligt tala ”ren” rikssvenska. Och gör man inte det uppfattas det som något komiskt och utstickande och lättsamt. Jag skrattade ju åt tanken på att tala rikssvenska innan jag började på skolan, eftersom det kändes så överkligt att jag skulle kunna ta mig själv på allvar på rikssvenska. Men det var en mening som stod i brevet jag fick av Teta som gjorde att jag fick en ny inblick i att en språkövergång verkligen kan vara till nytta för mitt sceniska arbete:

Tanken är att erbjuda dig möjlighet att bredda ditt språkliga kunnande. (Brevcit, Teta, 12/5 2006)

Denna tanke har varit den centrala hela under mitt arbete med rikssvenskan och har även varit orsaken till att jag jobbat med en språklig medvetenhet, vilket i sin tur gett upphov till detta magisterarbete.

Sammanfattning över fördelar med språkövergång

- Jag har genom arbetet med rikssvenskan fått syn på finlandssvenskan och dess kvaliteter.
- Jag har lärt mig om språkets betydelse för rollen och ser fram emot att fortsätta mitt undersökande i framtida rollarbeten.
- Jag kan ha nytta av min tvåspråkighet i framtida arbetssituationer.
- Målet, att bredda mitt språkliga kunnande, har varit drivkraften för mitt arbete.

Fortsatt forskning

Med detta arbete har jag fördjupat mig i hur en språkövergång kan se ut i ett utbildningssammanhang och hur det påverkat mig i mitt sceniska arbete under mina studieår. Jag har medvetet valt att inte gå fördjupat in på vilka egentliga språkliga krav som ställs på en skådespelare ute på arbetsfältet och hur klimatet ter sig där. Detta är däremot något som jag gärna skulle vilja fördjupa mig i, och jag kommer ju automatiskt att komma i kontakt med det nu då jag lämnar skolan och beger mig ut i arbetslivet. Varför är finlandssvenskan accepterad som ett neutralt scenspråk, medan skånskan inte är det? I vilka sammanhang är dialektala inslag accepterade? Skulle de sceniska berättelserna förlora något ifall alla skulle tala sin egen varietet? Behövs kraven på rikssvenska? Jag hoppas jag kommer kunna få möjlighet att forska mer kring dessa frågor.

Avslutningvis vill jag ge dig som ska genomgå en språkövergång några tips på vad som kan vara bra att tänka på. Tips som jag anser att jag haft nytta av då jag inledde mitt arbete med rikssvenskan.

Några tips för dig som ska genomgå en språkövergång:

- Arbetet kräver tid och tålamod.
- Ta ett steg i taget så att du känner att hela du är med i processen.
- Använd den nya varieteteten även utanför sceniska sammanhang för att få den att sitta.
- Aktivera ett nyfiket lyssnande och härma det du hör.
- Välj vad du fokuserar på i olika arbeten. Ibland kan det vara skönt att bara låta talet komma som det kommer, utan att lägga en värdering i det.
- Glöm inte bort att andning, röst, kropp och sinnen även måste få tid att vänja sig vid den nya varieteteten.

Källor

Litteratur

- Abu Asab, Birgitta. *Språkövergång. Rapport från ett studiebesök på Teaterhögskolan i Oslo (februari 2005)*, Teaterhögskolan i Malmö, Malmö 2005
- Araï, Dariush. *Språkpsykologi*, Studentlitteratur, Lund 2002
- Kuronen, Mikko, & Leinonen, Kari. *Fonetiska skillnader mellan finlandssvenska och rikssvenska*. Linköpings Universitet, 2000.
- Kuronen, Mikko, & Leinonen, Kari. *Prosodiska särdrag i finlandssvenska*. Svenska-Österbottniska samfundet rf. Vasa Universitet 2008
- Linell, Per. *Människans språk*, Gleerups Utbildning AB, Malmö 1978/2007
- Nationalencyklopedin(NE)*
- Svenska språknämnden. *Språkriktighetsboken*, Norstedts akademiska förlag, 2005
- Wellros, Seija. *Språk, kultur och social identitet*, Studentlitteratur, Lund 1998
- Westman, Margareta. *Språkets lustgård och djungel*, Norstedts Ordbok AB, Trondhjem 1998

Intervjuer

- Margareta Unné-Göransson, röstpedagog vid Teaterhögskolan i Malmö, Malmö 12/2 2010
- Harriet Sevelius, röstpedagog vid Teaterhögskolan i Helsingfors, Helsingfors 8/12 2009
- David Sigfridsson, studerande vid Teaterhögskolan i Helsingfors 2009–2010, Helsingfors 16/12 2009
- Dagfinn Tutturen, studerande vid Teaterhögskolan i Helsingfors 2009–2010, Helsingfors 16/12 2009

Övrigt

- Egna dagboksanteckningar från mina studieår på Teaterhögskolan i Malmö 2006–2010.